

Economisch - Statistische Berichten

50e JAARGANG - 14 JULI 1965 - No. 2499

Een combinatie van

GROTE ORGANISATIES

op het gebied van de detailhandel in duurzame gebruiksartikelen zoekt een

SECRETARIS

Daarbij wordt gedacht aan een econoom, jurist of mede door de praktijk geschoolde kracht van circa 35 jaar.

Hij moet intense belangstelling hebben voor de uitbouw van organisaties — ook in internationaal verband —, voorlichting over bedrijfsbeheer en de interne organisatie van de detailhandelszaken.

Eigenhandig geschreven brieven met volledige inlichtingen onder no. E.S.B. 28-2, Postbus 42, Schiedam.

**HOLLANDSCHE SOCIËTEIT
VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.**

A^o 1807

.... meer dan
anderhalve eeuw
levensverzekering

HOOFDKANTOOR

Herengracht 475, Tel. (020) 22 13 22, AMSTERDAM C.

HEAD OFFICE FOR CANADA

Holland Life Building
1130 Bay Street, Tel. WA 5-4511, TORONTO.

DE VERENIGING NEDERLANDSE HERVORMDE DIAKONessen INRICHTING TE AMSTERDAM

wil op korte termijn overgaan tot aanstelling van een

ECONOOM-DIRECTEUR

van het door haar geëxploiteerde ziekenhuis (250 bedden; in voorbereiding zijnde nieuwbouw 330 bedden).

Deze functionaris zal deel uitmaken van een meerhoofdige Directie, waarin tevens zitting hebben de Predikant-Directeur, de Geneesheer-Directeur en de Besturend Zuster.

Academische opleiding is vereist.

De salariering is in overeenstemming met de belangrijkheid van de functie.

Geïnteresseerden wordt verzocht een korte samenvatting van hun gegevens te zenden aan:

Drs. P. H. Lammerts van Bueren,
Adviesbureau voor Organisatie en
Personeelsbeleid, Zandvoorter Allee 7 -
Heemstede.

Referentie: ED.

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 25 29 39. Administratie: (010)
23 80 40. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Prieledreef 1, Dilbeek.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland f. 36,50 (studenten f. 25) per jaar.

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer f. 1,25.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Advertentie-tarief: f. 0,40 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,80 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: L. H. Klaassen; H. W. Lambers;
P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Het C.O.P./S.-E.R.-rapport over een Nederlandse „graduate business school”

De studiecommissie, die door de C.O.P. in overleg met het I.U.C. werd ingesteld om te onderzoeken in hoeverre een „graduate business school” in Nederland toepassing kan vinden, heeft verslag uitgebracht ¹⁾. De conclusie is dat een tweejarige interdisciplinaire doctorale studie mogelijk gemaakt moet worden aan een interfaculteit van een individuele universiteit of hogeschool — of aan een interfaculteit in samenwerking met een technische hogeschool — leidende tot de graad van doctorandus in de bedrijfs- en bestuurswetenschappen. Toegang tot deze nieuwe post-kandidaatsstudie zouden moeten krijgen kandidaten in de economische, technische, sociologische en psychologische wetenschappen en die in de rechten, waarvan de bestaande kandidaatsopleidingen tot drie jaren, hoofdzakelijk mono-disciplinaire studie, zouden moeten worden beperkt.

De commissie geeft ook haar mening over wat er voor en na deze tweejarige doctorale studie nodig en gewenst zou zijn. Voorlopig wordt geen aanleiding gezien tot het instellen van bijzondere *pre-kandidaatsstudies*. Het *post-universitaire* onderwijs op dit gebied wordt in drie niveaus onderscheiden. Voor jongere leidinggevende functionarissen zou dit aan verschillende universitaire instellingen verbonden of op een centraal instituut geconcentreerd kunnen worden. Voor de meer ervaren leidinggevende functionarissen en voor (potentiële) topleiders wordt een centraal instituut nodig geacht. Aangenomen mag worden — hetgeen voor het bedrijfsleven van grote importantie is — dat voor deelneming aan deze opleidingen, al of niet in conferentievorm, geen stringente formele eisen gesteld zullen worden met betrekking tot een vroegere academische opleiding. Voorgesteld wordt te onderzoeken in hoeverre bundeling van de diverse activiteiten op dit gebied mogelijk en wenselijk is en op welke wijze daarin een eenheid van bestuur zou kunnen worden verkregen.

De kardinale vraag bij dit alles is uiteraard wát gedoceerd moet worden en wiè dit moet doen. Niet alleen hieraan, maar ook aan het wetenschappelijk onderzoek dat hiervoor nodig is, wordt in het rapport aandacht ge-

schonken. Een fundamenteel probleem zowel bij het onderwijs als bij het onderzoek op dit gebied is de wijze van aanpak. Wat moet mono-disciplinair en wat moet interdisciplinair (en niet multi-disciplinair) zijn? Ten aanzien van het onderzoek kan hierover m.i. geen twijfel bestaan. Dit moet interdisciplinair zijn, wil het zich onderscheiden van het onderzoek op de verschillende traditionele functionele gebieden. Helaas is het zo dat dit interdisciplinaire onderzoek praktisch nog niet van de grond is gekomen, op de keper beschouwd ook niet bij vooraanstaande Amerikaanse instellingen op dit gebied. Er ligt dus een vrijwel onontgonnen werkgebied te wachten. Bij het onderwijs is een dergelijke eenduidige conclusie m.i. niet mogelijk en is het meer een kwestie van didactische fasering. De meerderheid van de commissie blijkt — zoals hierboven aangeduid — voor een mono-disciplinaire kandidaatsstudie, gevolgd door een interdisciplinaire doctoraalopleiding, te hebben gekozen. Eén lid van de commissie, Prof. Ir. T. J. Bezemer, is van mening dat de interdisciplinaire aanpak tot de gehele studie zou moeten worden uitgestrekt ²⁾.

Er wordt een ruwe indicatie gegeven van de betekenis die het onderwijs op verschillend niveau met betrekking tot de problematiek van leiding en organisatie in Nederland kan hebben. Globaal zou kunnen worden gesteld dat er bij het bedrijfsleven en het openbaar bestuur in totaal ongeveer 120.000 functies zijn, waarvoor naast praktijkervaring een systematische opleiding op wetenschappelijk niveau gewenst is.

In het bovenstaande zijn slechts enkele van de belangrijkste gedeelten van het rapport aangesneden. Naast andere, verdienen zij elk voor zich een diepgaande discussie in brede kring. Het rapport is zeer zorgvuldig in zijn omschrijvingen en formuleringen. Men heeft het juiste evenwicht weten te vinden tussen Amerikaanse ervaringen en Nederlandse mogelijkheden. Met de conclusie kan in concreto iets worden gedaan. De gestelde onderwijsdoeleinden volledig te bereiken zal echter evenmin eenvoudig zijn als het verrichten van werkelijk interdisciplinair onderzoek, waarop het uiteindelijk gebaseerd moet zijn. Moge echter te respecteren zorgvuldigheid niet tot te grote voorzichtigheid leiden.

Eindhoven.

Dr. A. WATTEL.

¹⁾ „Onderwijs en onderzoek inzake leiding van bedrijven en instellingen”, rapport van een studiecommissie onder voorzitterschap van Dr. B. Pruyt, samengesteld door een werkgroep uit deze commissie onder voorzitterschap van Prof. Dr. J. L. Meij, uitgave van de Commissie Opvoering Produktiviteit/Sociaal-Economische Raad, juli 1965.

²⁾ Zie in dit verband ook mijn artikel: „Naar een Nederlandse „business school”?” in „E.-S.B.” van 9 januari 1963.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Het C.O.P./S.-E.R.-rapport over een Nederlandse „graduate business school”, door Dr. A. Wattel	639	Boekbesprekingen:	
Reële discussie over de begroting, door Prof. Dr. W. Drees Jr.	640	S. Swianiewicz: Forced Labour and Economic Development. An Enquiry into the Experience of Soviet Industrialization, bespr. door Prof. Dr. H. C. Bos	651
Enkele opmerkingen over arbeidsproductiviteit (II), door Prof. Dr. W. J. van de Woestijne	641	Prof. Dr. G. Th. J. Delfgaauw: Inleiding tot de economische wetenschap, bespr. door Prof. Dr. A. Heertje	652
Het bezit van duurzame consumptiegoederen, door Drs. A. van der Zwan	644	Mededelingen voor economen	653
De Nederlandse consument en het aardgas, door A. N. J. Vriens	650	Geld- en kapitaalmarkt, door Drs. A. Woudhuizen	653

Reële discussie over de begroting

Rapport Commissie-Witteveen.

In mei publiceerde het Centrum voor Staatskundige Vorming het rapport van de Commissie-Witteveen getiteld „Staten-Generaal en Staatsfinanciën”. Het is verheugend dat de staatkundig zo belangrijke zaken van Comptabiliteitswet en procedures van de Staten-Generaal veel belangstelling genieten. Het rapport van de Commissie-Witteveen over het tot stand komen van de begroting en over de controle op de doelmatige besteding is zeer de moeite waard.

Op één voorstel, te weten een splitsing van de uitgaven in die voor bestaande en die voor nieuwe activiteiten ¹⁾, dat in de pers nogal de aandacht heeft getrokken, wordt in dit artikel ingegaan. De lezer van „E.-S.B.” die zich voor de sector „Rijk” ²⁾ interesseert, wordt aangeraden om van het korte en helder geschreven complete rapport kennis te nemen.

Het voorstel van de Commissie.

Een van de voornaamste voorstellen van het rapport is het aanbrengen van een splitsing ³⁾ van de uitgaven in die voor bestaande activiteiten en voor nieuw beleid. Dit voorstel wordt als volgt gemotiveerd. De Algemene Begrotingscommissie uit de Tweede Kamer zal de taak tot afweging van wensen, bij de afzonderlijke begrotingshoofdstukken geuit, „alleen kunnen vervullen, als uit de begrotingen en de daarop gegeven toelichting duidelijk wordt, enerzijds welke posten een geheel vormen en anderzijds welke posten of gedeelten van posten zogenaamde open posten zijn, m.a.w. geen uitvloeisel zijn van in voorgaande jaren met instemming van het parlement genomen beslissingen” (blz. 10 en 11).

De hoofdstukken der begroting geven thans onvoldoende inzicht „in de omvang van de marge binnen de rijksbegroting waarover nog een reële discussie mogelijk is” (blz. 12). Daarom wordt voorgesteld art. 4 van het wetsontwerp Comptabiliteitswet aan te vullen met het volgende voorschrift: „Voorts wordt bij elk ontwerp van een hoofdstuk als bijlage van de memorie van toelichting overgelegd een staat, aangevende de artikelen en de bedragen welke in dit ontwerp zijn opgenomen voor nieuwe dan wel voor intensivering of wijziging van bestaande activiteiten” (blz. 14). Dit voorstel strekt ertoe om aan „de Staten-Generaal een duidelijker beeld te geven van de mogelijkheden, die in feite in de begroting aanwezig zijn voor een beïnvloeding van het begrotingsbeleid” (blz. 15).

In de samenvatting worden kritiek en voorstel herhaald in de volgende bewoordingen: „dat onvoldoende blijkt welke posten voortvloeien uit reeds in voorgaande jaren goedgekeurde beslissingen en dus weinig marge voor reële discussie overlaten. De commissie stelt daarom voor dat

¹⁾ C.q. intensivering of wijziging van activiteiten.

²⁾ Krachtens de titel behandelt het rapport de staatsfinanciën. Terwijl de commissie vijf leden (incl. adviseurs) telde uit de sfeer van de Hoge Colleges van Staat en drie rijksambtenaren (in persoonlijke capaciteit) zitting hadden, waren er geen leden uit de sfeer van provincies of gemeenten. Het valt op dat in de titel van hoofdstuk II wordt gesproken over „overheidsfinanciën” en dat op blz. 26 wordt gesuggereerd dat de Comptabiliteitswet een regeling is die voor de overheid geldt. De Comptabiliteitswet heeft echter betrekking op de rijksfinanciën en niet op de financiën van andere overheden.

³⁾ In een bijlage bij de Memorie van Toelichting van elk ontwerp van een begrotingshoofdstuk.

bij elk begrotingshoofdstuk een staat geproduceerd moet worden, waaruit, blijkt welke posten niet vastliggen door in het verleden genomen beslissingen, d.w.z. betrekking hebben op nieuwe activiteiten dan wel op wijziging van bestaande” (blz. 32).

De Commissie geeft geen voorbeeld van toepassing van haar voorstel (dit in tegenstelling tot een ander voorstel dat wel is geconcretiseerd).

Open posten en uitvloeisel van genomen beslissingen.

Aan posten die *kwantitatief vastliggen* door in het verleden genomen beslissingen is inderdaad niets meer te veranderen. Maar dergelijke posten (bijv. betaling van rente op een staatslening ⁴⁾, uitbetaling van al contractueel toegezegde woningbouwpremies) zijn schaars en omvatten maar een klein deel van de „bestaande activiteiten”. Wetten en andere beslissingen uit het verleden, die tezamen het bestaande beleid vormen, bepalen namelijk vrijwel nooit de concrete bedragen die in de nabije toekomst moeten worden betaald. Het kenmerkende van een begroting is juist dat een serie concrete voorstellen wordt gedaan over *de mate waarin* bestaande activiteiten zullen worden uitgeoefend.

Van vrijwel alle uitgaven kan worden gesteld, dat zij „uitvloeisel zijn van in voorgaande jaren met instemming van het parlement genomen beslissingen”. Maar daarmee zijn die uitgaven nog niet kwantitatief bepaald. Het blijven „open posten”, met marge voor reële discussie.

Zo is Nederland lid van de Noord-Atlantische Verdrags-Organisatie, van de Verenigde Naties en van vele andere organisaties. Daarmee is (in het algemeen) nog niet vastgelegd hoeveel ons land in jaar x zal uitgeven voor defensie, voor Cyprus of voor het Special Fund.

Het Statuut spreekt over hulp tussen de Rijksdelen, maar de mate waarin Nederland hulp zal geven aan Suriname of de Antillen ligt maar in sommige gevallen (en dan maar voor enkele jaren) vast. Ook dan is discussie in het parlement zinvol opdat de regering met de wensen van het parlement rekening kan houden wanneer de regering t.z.t. over al dan niet continuering van een vorm van hulp een oordeel moet vormen.

Voor investeringen (waterstaat, onderwijs, kantoren enz.) geldt dat zij op bestaande taken berusten. Maar het vaststellen van de omvang van deze investeringen in de nabije toekomst is een beleidsbeslissing; elk jaar komen vele projecten klaar en wordt met nieuwe begonnen. Bij complexe programma's die zich over vele jaren uitstrekken (zoals het Delta-plan) kan enige wijziging van tempo, soms ook van uitvoering van onderdelen, plaatsvinden.

Hulp aan de landbouw dateert al van het eind van de vorige eeuw. Het bepalen van de omvang van deze hulp is echter een zaak die elke herfst tot levendige discussies leidt (al verplaatst het accent zich voor de prijssubsidies naar de E.E.G.).

Onderwijs en Wetenschappen is het grootste hoofdstuk van de rijksbegroting. De belangrijkste uitgaven daarvan berusten op de wet. Maar de onderwijswetten geven slechts een kader. Subsidiepercentages, leerplicht, soms klassegrootte: zij bepalen het juridische geraamte, niet de financiële vulling. Die wordt bepaald door het salarisbeleid in

⁴⁾ Door vervroegde aflossing is zelfs hier nog wel iets te veranderen.

de onderwijssector, door de opleidingsduur, door de kwaliteit van nieuwbouw, door het peil van de materiële voorzieningen.

Er zijn wel gevallen waarin de wet de uitgaven vastlegt, zonder speelruimte voor regering en parlement. Men denke aan de Pensioenwet of aan sommige sociale verzekeringswetten. Deze wetten zijn echter zo frequent aan wijziging onderhevig, dat een voorstel tot onveranderde handhaving ook al een beleidsvoorstel is dat marge tot discussie laat. Het ligt trouwens voor de hand (voor regering en voor parlement) om af en toe, bij gewijzigde omstandigheden of gewijzigd inzicht, een herziening van dergelijke wetten te overwegen (bijv. om rekening te houden met de stijging van de welvaart, van de levensduur e.d.)⁵⁾

In het algemeen kan men stellen dat de begroting juist o.m. dient om gelegenheid te geven tot heroverweging van het bestaande beleid, mede aan de hand van de financiële gevolgen die dat beleid heeft.

Eigenaardig in het voorstel van de Commissie is dat gemeend wordt dat slechts een reële discussie mogelijk is over voorstellen *van de regering* tot wijziging van bestaande activiteiten. Geen reële discussie wordt blijkbaar mogelijk geacht over gedachten *van de Kamer* tot wijziging van bestaande activiteiten. Voor de Kamer moeten bestaande activiteiten als taboe worden beschouwd. Dit is vreemd omdat parlement en regering beide delen zijn van de wetgevende macht en gezamenlijk de begroting tot stand brengen.

Waarschijnlijk heeft hier ook het vaak voorkomend misverstand een rol gespeeld, dat continuering van een bestaande activiteit niet het doen van een keuze zou inhouden. Dat is onjuist. Regeren is altijd het doen van een keuze. Doet men niets, dan kiest men voor het voortduren van het bestaande en heeft men de mogelijkheden van verandering verworpen.

Het is slechts denkbaar dat onderscheid wordt gemaakt tussen bestaande en nieuwe activiteiten wanneer een groot

⁵⁾ Soms zal een wijziging van het beleid niet onmiddellijk doorwerken in de jaarlijkse begroting. Dit is echter geen reden om een beleidswijziging buiten discussie te stellen.

aantal arbitraire en zeer betwistbare beslissingen wordt genomen. Dan worden uitgaven met „continuering van bestaand beleid” bestempeld, die dat niet voor honderd procent zijn. Onwillekeurig zal men aan die uitgaven aldus een onaantastbaar karakter toekennen, zulks ten detrimente van het budgetrecht van de Staten-Generaal.

Conclusie.

Slechts enkele in de begroting opgenomen uitgaven worden concreet bepaald door gedane toezeggingen c.q. bestaande wetten. De voorgestelde uitgaven houden in het algemeen wel verband met in het verleden genomen beslissingen, maar zijn daarmee naar aard en omvang nog niet bepaald. De defensie, de ontwikkelingshulp, het salarisbeleid, de opleiding(sduur), het huurbeleid, de zorg voor de infrastructuur, de kindbescherming, de politie, de investeringen in staatsbedrijven, de sociale uitgaven, de research, de buitenlandse dienst⁶⁾, zij alle zijn bestaande activiteiten. Over alle is echter een reële discussie mogelijk.

Een Staten-Generaal die zich zou willen beperken tot apart vermelde nieuwe dan wel geïntensiveerde activiteiten zou ontdekken dat vrijwel geen posten zo zouden worden vermeld. Zij zou van haar budgetrecht in hoofdzaak afstand doen. Voor een beoordeling van de uitgaven moet men zich verdiepen in de activiteiten afzonderlijk, hun oorspronkelijke motivering, hun omvang, hun zin — in deze omvang — voor nu en morgen. Er bestaat geen juridisch onderscheid waardoor men een groot deel van de begroting buiten beschouwing kan plaatsen⁷⁾.

⁶⁾ 's-Gravenhage.

W. DREES Jr.

⁶⁾ Terzijde zij opgemerkt, dat juist expansie vaak een bestaande activiteit is. Het openen van nieuwe diplomatieke posten is bijv. een sinds lang bestaande activiteit. Zou de Commissie dit rekenen onder het begrip „bestaande activiteit” of rekent zij daaronder alleen de bestaande diplomatieke posten?

⁷⁾ Dit wil niet zeggen dat economische extrapolaties van uitgaven op basis van „onveranderd beleid” onjuist zouden zijn. Zij zijn nuttig om de problemen aan te geven waarvoor het Rijk staat. Bij het maken van dergelijke extrapolaties blijkt echter dat het begrip „onveranderd beleid” niet exact is en dat het ongewenst zou zijn als men op basis van dit onderscheid de gedachtenwisseling over de uitgaven drastisch zou beperken.

Enkele opmerkingen over arbeidsproductiviteit

(II)

De causale relatie tussen arbeid, produkt en arbeidsproductiviteit.

De in het eerste deel van dit artikel¹⁾ aangegeven structuurverandering in de produktie heeft ertoe geleid dat het produceren in sommige gevallen tot een organisch proces geworden is, waarbij geen enkel element meer een zelfstandige plaats heeft. Veler arbeid heeft waarde, omdat deze complementair t.a.v. de overige verrichtingen is. De stelling, dat de grensarbeider een geringere waarde voor het bedrijf heeft dan de gemiddelde, gaat niet meer op als deze „laatst toegevoegde arbeider” het „sluitstuk in een complementair geheel” is. In die gevallen zijn de bedrijven bereid om voor „toegevoegde arbeidskrachten” als Italianen en Turken extra hoge kosten te maken.

Dit proceskarakter van de produktie heeft een grote in-

vloed gehad op het karakter van de arbeidsproductiviteit.

Wij kunnen deze definiëren als $\alpha \equiv \frac{q}{a}$, waarin α de arbeidsproductiviteit is, q de hoeveelheid produkt en a het aantal arbeiders. Omtrent de causale relatie tussen de grootheden α , q en a zegt deze definitie nog niets.

Als wij de totale hoeveelheid produkt op kunnen vatten als de som van de produktie van individuele arbeiders dan is het zinvol om te schrijven $q = \alpha \cdot a$. Als arbeiders een stuk grond ompspitten, dan is de dagproduktie evenredig met het aantal arbeiders en met de arbeidsproductiviteit. Deze laatste hangt dan af van de efficiëntie van de arbeid en de wil tot produceren. Het is een factor die, als *exogeen* bepaald, in het produktieproces optreedt. Om de wil tot produceren op te voeren zijn stuk- en tariefloon bruikbare instrumenten. De arbeider heeft dan een direct belang bij het opvoeren van zijn arbeidsproductiviteit.

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 7 juli 1965.

Gaat men nog uit van het exogeen bepaald zijn van de arbeidsproductiviteit, maar neemt men aan dat de te produceren hoeveelheid, bijv. door de afzetmogelijkheden, bepaald is, dan is het zinvol om het aantal arbeiders afhankelijk te stellen en van deze hoeveelheid en van de arbeidsproductiviteit. Wij krijgen dan $a = \frac{q}{\alpha}$. Dit was de situatie in de jaren dertig. Een stijging van de arbeidsproductiviteit resulteerde in een vergroting van de werkloosheid. Ook nu nog heerst bij een deel van de arbeiders de vrees dat vergroting van de arbeidsproductiviteit moet leiden tot werkloosheid. De ervaring van de jaren 1930-1940 heeft op deze arbeiders een grotere invloed gehad dan de recente ervaring van 1950-1964.

Zien wij het productieproces als sterk complementair, dan kan men bij vermindering van de productie nagenoeg geen arbeiders ontslaan. Veel zgn. „uitvoerende” arbeid heeft het karakter van toezichthoudende arbeid gekregen. Maar het is toezicht houden op machines en instrumenten geworden en niet meer, als de arbeid van de „oude” baas, toezicht op mensen. Het aantal arbeiders is dan gegeven door de structuur van het proces, en de arbeidsproductiviteit is deels afhankelijk van dit vrij constante aantal arbeiders, deels ook van de variabele hoeveelheid produkt die door en uit dit proces stroomt. Wij krijgen dan de relatie $\alpha = \frac{q}{a}$. De arbeidsproductiviteit is hier tot een *endogene* factor in het productieproces geworden: zij wordt door de andere factoren bepaald. In dit stadium, waarin $\alpha = \frac{q}{a}$, is het duidelijk dat de arbeidsproductiviteit positief correleert met de hoeveelheid produkt. Bij hoogconjunctuur neemt dan de arbeidsproductiviteit toe en bij laagconjunctuur af. Deze relatie is dus tegengesteld met de relatie die vóór de tweede wereldoorlog actueel was.

Voor zover de arbeidsproductiviteit door de procesgang bepaald wordt en niet meer afhankelijk is van de inspanning van de individuele arbeider hebben tarief- en stuklonen hun zin verloren. Premiestelsels zijn dan nog op hun plaats voor zover de premie een stimulant inhoudt om het proces gunstig te laten verlopen. De zgn. multifactor-beloning is daarvan een uitvloeisel. De premies kunnen verband houden met het afdelingsproces, waarbij de arbeiders direct betrokken zijn. Dit proces is veelal nog door de arbeiders te overzien. Als evenwel dit afdelingsproces in hoge mate afhankelijk is van de gang van zaken in de andere afdelingen en dus van de onderneming in haar geheel, dan kunnen de premies meer het karakter van „winstdeling” verkrijgen. De stimulerende werking om het ondernemingsproces gunstig te beïnvloeden is dan verzwakt in de zelfde mate waarin het inzicht van de arbeider in het ondernemingsproces als geheel geringer is geworden.

Het ligt voor de hand om als grondslag voor de winstdeling niet het rendement van het eigen vermogen en nog minder het dividend op het aandelenkapitaal te nemen, maar de netto toegevoegde waarde die in het proces ontstaat.

Het kwantitatief bepalen van de arbeidsproductiviteit.

Wij hebben tot nu toe over de arbeidsproductiviteit gesproken zonder ons af te vragen hoe deze kwantitatief kan worden bepaald. De arbeidsproductiviteit is de verhouding tussen de totale hoeveelheid produkt en het aantal arbeidskrachten. Als wij het begrip „arbeidskracht” gedefinieerd hebben, dan levert het bepalen van het aantal arbeiders geen principiële moeilijkheden meer op. Vroeger moge het nuttig zijn geweest om onder „arbeider” alleen de uitvoerende arbeidskrachten te begrijpen, naarmate het producteren meer een organisch gebonden proces werd en de toezichthoudende functie belangrijker werd en de grens tussen uitvoerenden, toezichthoudenden, en andere employés vervaagde, lag het voor de hand om onder „arbeider” allen te verstaan, die op arbeidsovereenkomst werkzaam waren.

Dit bracht echter een niet-rationeel verschil tussen een firma en een N.V., waarin ook de directie een arbeidsovereenkomst heeft. Daarom is het thans juist als het C.P.B. voor het bepalen van de noemer uitgaat van degenen die beroepsarbeid verrichten, dus inclusief de zelfstandigen. Het Planbureau heeft dan geen moeilijkheden om het aantal arbeidskrachten per onderneming²⁾, per bedrijfstak of voor het gehele land te bepalen.

Veel moeilijker dan het bepalen van de noemer van het verhoudingsgetal is het vaststellen van de teller. Wat moeten wij verstaan onder „de hoeveelheid produkt” en hoe kunnen wij deze zinvol meten? Als het produkt in één soort en tevens in één kwaliteit gemaakt wordt, zijn hier geen moeilijkheden, maar die situatie is niet actueel. Zelfs steenfabrieken leveren nog verschillende soorten stenen en deze weer in verschillende kwaliteiten. Maar zelfs als men aanneemt dat het hier nog wel enige zin heeft het aantal stenen, onverschillig soort en kwaliteit, als een maatstaf voor de hoeveelheid produkt te nemen, dan is het toch duidelijk dat het aantal mantels, het aantal paren schoenen, het aantal horloges geen bruikbare maatstaf is voor de totale productie van resp. de confectie-, de schoen- en de horloge-industrie.

Nu zou men in gevallen als deze, nog wel van de aantallen gebruik kunnen maken om een gegeven te hebben dat evenredig is met de totale productie, als enerzijds de kwaliteit van de soorten onveranderd zou zijn en anderzijds de verhouding tussen de aantallen van ieder soort ongewijzigd zou blijven. Aan deze twee voorwaarden is echter in het algemeen niet voldaan.

Wat wij wél te weten kunnen komen is het omzetcijfer. Dit omzetcijfer is het produkt van de kwantiteit, de kwaliteit en het prijsniveau voor zover niet beïnvloed door de kwaliteit. Dus omzet = $q \cdot k \cdot p$.

$$\text{Hieruit volgt } q = \frac{\text{omzet}}{k \cdot p} \quad (1) \text{ en } q \cdot k = \frac{\text{omzet}}{p} \quad (2).$$

De eerste vraag nu is, of men voor het vaststellen van de arbeidsproductiviteit wel of niet rekening moet houden

²⁾ Bij de bepaling per onderneming kan nog verschil van inzicht bestaan in hoeverre bijv. een concernstaf meegeteld moet worden, terwijl bij de bedrijfstak de zelfde moeilijkheden kunnen rijzen voor bedrijfstakorganen (i.c. voor research).

(I. M.)

N.V. SLAVENBURG'S BANK

(I. M.)

met het kwaliteitsverschil. Als in een fabriek van autobanden het aantal geproduceerde banden en het aantal arbeiders gelijk is gebleven, maar de banden gaan tweemaal zo lang mee, is de arbeidsproductiviteit dan gelijk gebleven of is deze verdubbeld? Voor het bepalen van de arbeidsproductiviteit is de laatste opvatting te prefereren. Het aantal banden is weliswaar gelijk gebleven, maar de maatschappelijke betekenis is nu tweemaal zo groot als die van de oude produktie. Maar, om via (2) de grootheid $q.k$ te bepalen, moeten wij de geldomzet delen door de prijs die nu berekend zou worden voor banden van een kwaliteit zoals deze vroeger geproduceerd werd. Dit prijscijfer is veelal niet te achterhalen. Gaan wij anderzijds uit van (1), dan moeten wij de omzet delen door prijzen waarin de kwaliteitsverbetering verdisconteerd is, dus van direct waarneembare prijzen. Wij vinden dan echter een hoeveelheid q waarbij ten onrechte geen rekening wordt gehouden met de verbeterde kwaliteit.

Stel, als vereenvoudigd model, dat het aantal banden, het aantal arbeiders, de gemiddelde prijs per band en het gemiddeld loon gelijk gebleven zijn, maar dat de banden een tweemaal zo lange levensduur hebben. Er is dan, ondanks de kennelijke verbetering van het produktieproces, geen „ruimte” voor een extra loonsverhoging, zodat, zo gezien, er weer aanleiding is om voor de bepaling van de arbeidsproductiviteit op formule (1) terug te vallen en het aantal banden als criterium voor de arbeidsproductiviteit te nemen.

Nemen wij nu de volgende situatie: het aantal arbeiders en het aantal banden blijft gelijk en dus, zoals hierboven, de arbeidsproductiviteit. De banden gaan evenwel tweemaal zo lang mee en zij worden voor het dubbele van de oude prijs verkocht. Ook de omzet vertweevoudigt dus. Maar als nu de lonen onveranderd bleven, dan zou er, zonder stijging van de arbeidsproductiviteit, in banden gemeten, wel degelijk een aanzienlijke ruimte voor loonsverhoging zijn. Wij hebben deze voorbeelden gegeven om aan te tonen hoe kameleon-achtig het begrip arbeidsproductiviteit is.

Nóg moeilijker wordt het te hanteren als wij naar de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit voor de gehele sector van de materie-omvormende produktie vragen. Behalve met de hoeveelheden en kwaliteiten binnen iedere branche, moeten wij dan ook nog rekening houden met verschuivingen in de relatieve plaats van de branches. Hoe kunnen wij de geproduceerde hoeveelheid van de diamantindustrie optellen bij de produktie in de zuivelindustrie en deze weer bij die van de scheepsbouw en de confectie-industrie?

Als wij, om iets in die richting te doen, de toegevoegde waarden in die branches optellen, dan hanteren wij een begrip waarin hoeveelheid, kwaliteit en prijs verwerkt zijn en daarvoor is de term arbeidsproductiviteit niet geschikt,

want al moge men twifelen of in het begrip arbeidsproductiviteit de kwaliteit naast de kwantiteit verwerkt moet zijn, voor de prijsfactor op zich zelf is daarin geen plaats. Een voordeel van dit werken met de toegevoegde waarde is daarentegen, dat wij nu ook zonder moeite de dienstensector in onze beschouwingen kunnen betrekken, tenminste voor zover die diensten produktief zijn in de opvatting van Adam Smith, nl. dat produktie van „vendible commodities”³⁾ produktie is. Overheidsdiensten hebben evenwel geen marktwaarde en daarom moet het C.P.B. wel aannemen dat daar per definitie de arbeidsproductiviteit constant is, terwijl het toch waarschijnlijk is dat de technische hulpmiddelen en de arbeidsmethoden op de overheidskantoren wél een zelfde ontwikkeling zullen doormaken als die van particuliere dienstverlenende kantoren.

Uit het bovenstaande volgt dat het uiterst moeilijk, en waarschijnlijk zelfs onmogelijk, zal zijn om het begrip „gemiddelde arbeidsproductiviteit in Nederland” zodanig te definiëren dat het statistisch meetbaar is geworden. Wij missen de mogelijkheid om de heterogene massa van geproduceerde goederen en diensten met een doelmatige verwerking van de verandering (groei) van de kwaliteiten op één noemer te brengen, zonder daarin de prijzen te betrekken. Indien dit zo is, dan zullen berekeningen van de arbeidsproductiviteit en van veranderingen en de uitkomsten daarvan, steeds met grote voorzichtigheid moeten worden gehanteerd. Aan relatief kleine wijzigingen zal in het algemeen niet veel betekenis kunnen worden toegekend en als het gaat om belangrijke veranderingen op lange termijn, dan moet terdege rekening worden gehouden met structurele wijzigingen in kwaliteiten en in de relatieve belangrijkheid van produktietakken.

Dat is een voorzichtige en nogal pessimistische conclusie, maar als theoretische conceptie om bepaalde economische verschijnselen te verklaren en met elkaar in verband te brengen, kunnen wij het begrip arbeidsproductiviteit niet missen. Het eerste gedeelte van deze beschouwingen is er o.i. een bewijs voor. Ook blijft het, ondanks alle waarschuwingen, nuttig om berekeningen van arbeidsproductiviteit te maken en de uitkomsten te vergelijken, want als dat cijfer zich wijzigt dan is er „iets” dat verandert, en dat „iets” dient opgespoord te worden en zijn verandering moet worden verklaard. Bovendien zijn deze veranderingen zelve weer oorzaak van andere wijzigingen in het economisch samenstel.

Onze conclusie is dus dat het begrip arbeidsproductiviteit als theoretische conceptie niet te missen is, maar als statistische grootheid met enige argwaan en zeker zeer voorzichtig beschouwd moet worden.

Deft.

Prof. Dr. W. J. VAN DE WOESTIJNE.

³⁾ Adam Smith: „Wealth of Nations”, deel 2, hoofdstuk III.

Het bezit van duurzame consumptiegoederen

Inleiding.

In beschouwingen over de groei van het bezit aan duurzame consumptiegoederen beperkt men zich vaak tot het verloop van de totale groei van het bezit van deze goederen. Zo heeft men zich, ook in dit blad, vaak bezig gehouden met de ontwikkeling van het personenautopark ¹⁾. In het onderstaande willen wij nagaan op welke wijze deze groei zich voltrekt per inkomensklasse.

Aandacht voor de verdeling van het bezit over de inkomensklassen biedt ons inzichten die belangrijk zijn voor de marketing van de desbetreffende produkten; ook voor de veranderingen van consumptiegewoonten die samen kunnen gaan met het verkrijgen van duurzame goederen zijn deze inzichten van belang. Wij denken aan het verkrijgen van een personenauto of koelkast. Het bezit van een auto zal voor een gezin bijv. een verandering teweegbrengen in de besteding van de vrije tijd; het bezit van een koelkast heeft effect op koop- en consumptiegewoonten van voedingsmiddelen. Voor het autobezit kan men ook denken aan planologische aspecten, zoals de mate van parkeerruimte in nieuw te bouwen buurten, waarvan de bewoners tot bepaalde inkomensklassen gerekend kunnen worden. Voor deze problemen is van belang hoe het bezit zich ontwikkelt binnen bepaalde inkomensgroepen.

Het bezit van personenauto's en het inkomen.

Als men het autobezit (over bezit spreken wij in dit verband als: het hebben van de beschikking over ten minste één personenauto; dus niet alleen over de eigendom) nagaat van een representatieve steekproef van Nederlandse gezinnen in 1957 en men geeft de verdeling van dat bezit over de inkomensklassen weer, dan blijkt dat bij hoger bruto-gezinsinkomen ook het bezit aan auto's gemiddeld per gezin hoger is.

TABEL 1. *Autobezit en inkomen in 1957*

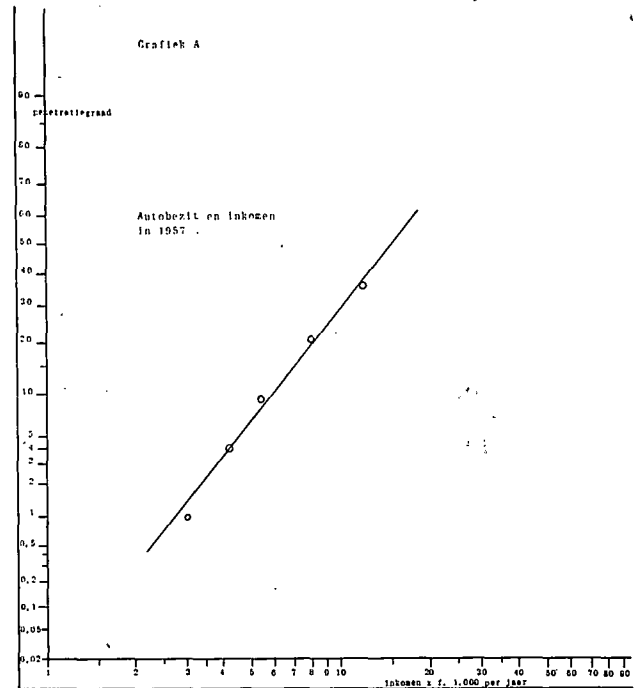
inkomensklassen gld./jhr.	penetratiegraad pCt.
— 2.400	0
2.400 — 3.600	1
3.600 — 4.800	4
4.800 — 6.600	9
6.600 — 9.600	20
9.600 en meer	36

Bron: Handboek van marktanalytische gegevens, uitg. C.O.P. 1957.

De gegevens uit deze tabel kunnen worden uitgezet op lognormaal grafiekpapier, waarbij de horizontale (inkomen)as een logaritmische schaalindeling heeft en de verticale (penetratiegraad)as een schaalindeling volgens de normale waarschijnlijkheidsverdeling. De dan waargenomen punten laten zich goed door een rechte verbinden, zoals grafiek A toont ²⁾. Het blijkt dus dat de lognormale verdeling deze gegevens goed beschrijft.

¹⁾ Nog onlangs heeft Vermetten een prognose van het autopark gegeven: J. B. Vermetten: „Prognose van het autopark met behulp van een „diffusion“-model”, „Statistica Neerlandica”, jrg. 18 : 4, 1964.

²⁾ J. S. Cramer („Private motoring and the demand for petrol”, Journal of the Royal Statistical Society, A 3, 1959) en Hubert Faure („Un modèle prospectif du marché de l'automobile”, Consommation, oktober-december 1959) hebben dit reeds eerder gedaan voor Engelse en Franse gegevens. Bovendien vindt men bij Cramer de theoretische implicaties van dit model behandeld.

De lognormale verdeling kan door twee parameters worden gekarakteriseerd, nl. het gemiddelde en de spreiding van deze verdeling. Door deze beide parameters worden niveau en helling van de rechte vastgelegd. Een schatting van deze parameters kan in de grafiek worden afgelezen: het gemiddelde als de logaritme ³⁾ van het inkomen, waarbij een penetratiegraad van 50 pCt. wordt bereikt volgens de aangepaste rechte; de spreiding (standaarddeviatie) als het verschil tussen de logaritmen ³⁾ van de inkomens bij 50 pCt. en 84 pCt. penetratie. Voor de verdeling van het autobezit in 1957 over de inkomensklassen geeft een schatting van het gemiddelde de logaritme van f. 15.000 en van de spreiding het getal 0,7.

Op basis van de gegevens uit het „Handboek van marktanalytische gegevens” van 1957 kan ook voor andere duurzame consumptiegoederen een schatting worden gemaakt van de parameters van de lognormale curve. In tabel 2 staan deze schattingen voor een aantal goederen weergegeven.

TABEL 2.

Schatting van gemiddelde en spreiding van de lognormale curve voor een aantal duurzame consumptiegoederen 1957

duurzaam goed	totale penetratiegraad pCt.	gemiddelde van de verdelingsfunctie gld./jhr.	spreiding van de verdelingsfunctie getal (nat. log.)
elektr. strijkbout	75	2.000	1,0
elektr. stofzuiger	67	2.500	1,0
elektr. scheerapparaat	32	7.500	1,0
elektr. pick-up	12	20.000	1,2
personenauto	8	15.000	0,7

Men ziet hieruit dat bij gelijkblijvende spreiding (stofzuiger, strijkbout en scheerapparaat) het verschil in gemiddelde van de verdelingsfunctie een weerspiegeling is

³⁾ Gebruikelijk is hiervoor de natuurlijke logaritmen te gebruiken.

van het verschil in penetratiegraad, van een verschil in niveau dus. Bij een gelijk gemiddelde (niveau) van de verdelingsfunctie geeft een grotere spreiding aan, dat het bezit meer gelijkmatig is gespreid over de inkomensklassen; de totale penetratiegraad is dientengevolge hoger.

De tabel geeft hiervan geen zuiver voorbeeld. Toch komt dit effect van een grotere spreiding wel naar voren uit de vergelijking van het bezit van pick-up en auto. Hoewel het gemiddelde van de verdelingsfunctie voor de pick-up hoger is dan dat voor de auto, heeft een grotere spreiding van het pick-up-bezit tot gevolg dat de totale penetratiegraad ervan hoger uitkomt dan voor het autobezit.

Het zijn juist deze beide goederen die elkaar wat spreiding betreft het meest ontlopen: het autobezit blijkt het meest inkomengevoelig van deze goederen, het pick-up-bezit het minst. De spreiding van het autobezit blijkt voor ons land geringer te zijn dan bijv. in Engeland, waar men een waarde van ongeveer 1,0 heeft gevonden (zie Cramer, op. cit.); op basis van de gegevens voor Frankrijk van Faure laat zich een waarde schatten van 0,6 à 0,7.

Toeneming van het bezit in de tijd gezien.

Voor Engeland en Frankrijk (zie Cramer en Faure) werd gevonden dat een toeneming van het autobezit, in de tijd gezien, kan worden beschreven als een verschuiving van de lognormale curve, die wat de spreiding betreft gelijk blijft. Het inkomen dat hoort bij een penetratiegraad van 50 pCt. daalt voortdurend, waardoor een evenwijdige verschuiving van de verdelingscurve optreedt. Voor deze verschuiving van de verdelingscurve heeft Faure de term „diffusion” ingevoerd. Naast deze „diffusion” is er het effect van de toeneming van de gezinsinkomens. Een toeneming van het autobezit is toe te schrijven aan twee belangrijke impulsen:

1. een toeneming van de gezinsinkomens, waardoor steeds meer gezinnen in hogere inkomensklassen terechtkomen; waar in deze hogere inkomensklassen een hogere penetratiegraad van auto's heerst, stijgt dientengevolge de totale penetratiegraad (uitgaande van de veronderstelling dat men zich conformeert aan de inkomensklasse, waartoe men gaat behoren);

2. „diffusion”, die ertoe leidt dat voor alle inkomensklassen een hogere penetratiegraad gaat optreden, en dus ook de totale penetratie doet toenemen.

Voor auto's kan men het verschijnsel van „diffusion” in verband brengen met toenemende preferentie voor auto's van de consument (mede door reclame⁴) beïnvloed, de relatieve prijsdaling van auto's, de opkomst van een nieuw type auto (de kleine Europese wagen), de ontwikkeling van de tweedehands-markt. Binnen het model dat hierboven staat beschreven, wordt op de oorzaken van de „diffusion” niet ingegaan; zij wordt aanvaard als autonoom werkend verschijnsel.

Wij zullen hieronder voor het gezinsbezit van personen-auto's en koelkasten nagaan of ook in Nederland dit model geldigheid heeft. Daarbij zullen wij gebruik maken van gegevens uit het „Handboek van marktanalytische gegevens”, uitg. C.O.P. 1957 en „Aanvulling 1962”, uitg. C.O.P. 1963 en van de uitkomsten van een enquête van het „Nederlands Centrum voor Marketing Analyses” van

⁴) Volgens opgaven van het Bureau voor Budgetten-Controle van het Cebuco nam de branche van auto's, motoren, scooters en bromfietzen in 1957 de 12e plaats in (in de volgorde van de voornaamste branches naar advertentievolume in de dagbladen). In 1963 was deze branche gestegen naar de vierde plaats.

begin 1965. In de appendix bij dit artikel geven wij een summier beschrijving van deze onderzoeken.

Autobezit 1957 - 1965.

Als wij de gegevens voor 1962 en 1965, evenals voor 1957 is gedaan, op lognormaal grafiekpapier weergeven, zoals in grafiek B is gebeurd, dan kunnen we daaruit twee dingen zien:

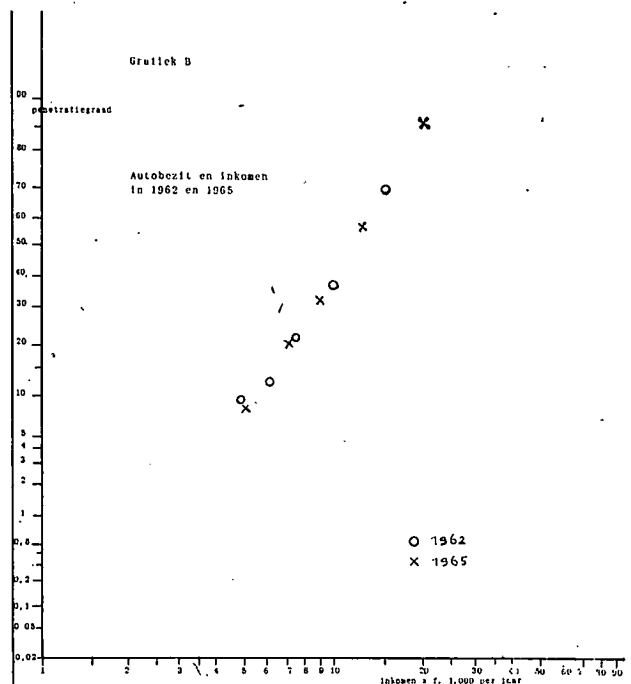
1. Het inkomen bij 50 pCt. bezit is, in de tijd gezien, inderdaad steeds verder gedaald, t.w. van f. 15.000 in 1957 tot f. 11.300 in 1962 en tot f. 11.000 in 1965. Deze bedragen staan in guldens met koopkracht van de desbetreffende tijdstippen van de enquêtes. Om deze bedragen uit te drukken in guldens van gelijke koopkracht zullen wij ze corrigeren voor de stijging van de kosten van levensonderhoud:

TABEL 3.

Inkomen bij 50 pCt. autobezit voor drie tijdstippen

	inkomen nominaal gld./jr.	index kosten van levens- onderhoud (1e kwartaal 1957 = 100)	inkomen in gul- dens van gelijke koopkracht gld. 1957/jr.
begin 1957	15.000	100	15.000
midden 1962.....	11.300	112	10.000
begin 1965.....	11.000	130	8.500

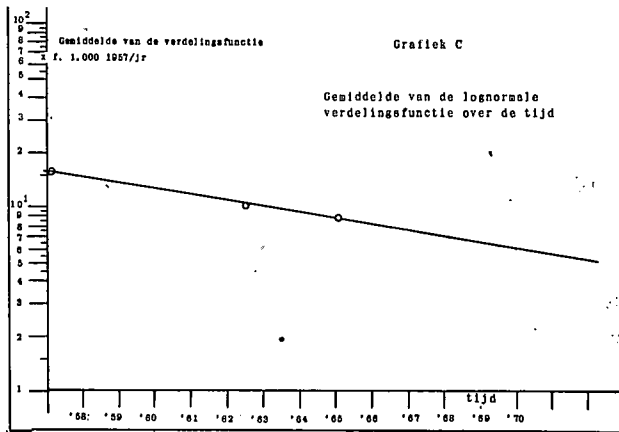
2. De helling (spreiding) van de curve voor 1962 blijkt iets geringer dan voor 1957: 0,6 tegen 0,7. Van 1962 op 1965 blijkt de helling ongeveer constant te zijn gebleven: voor beide jaren 0,6. Wij hebben hier echter te maken met steekproefonderzoekingen en wij moeten dus ook rekening houden met steekproeffluctuaties; de verandering in helling van 1957 op 1962 is betrekkelijk gering. Globaal kunnen wij stellen dat ook voor Nederland een verschuiving van de verdelingscurve, die de helling van de curve nagenoeg ongemoeid laat, voor de toeneming van het gezinsbezit van auto's, in de tijd gezien, een realistisch beeld is.

De vraag dringt zich op, of er over het tempo waarmee de verschuiving plaatsvindt iets verstandigs te zeggen is. Om daarin een inzicht te krijgen zetten wij de bedragen van het inkomen bij 50 pCt. bezit uit tegen de tijd en wel zó dat de inkomens worden afgezet langs de verticale as

met logaritmische schaalindeling en de tijd langs de horizontale as zonder transformatie. De logaritmische schaalindeling voor de inkomens heeft het voordeel dat gerekend wordt met relatieve variaties van het inkomen, terwijl negatieve inkomens bij extrapolatie niet kunnen optreden.

In grafiek C zijn de drie waarnemingen in beeld gebracht. Een rechte blijkt een redelijke aanpassing te geven. Dit betekent dat in de periode 1957-1965 het inkomen waarbij 50 pCt. penetratie van auto's wordt bereikt per tijdseenheid met ongeveer constant percentage is afgenomen. Dat percentage kan geschat worden op ruim 7 per jaar.

Prognose autobezit voor 1970.

Als de verschuiving van de verdelingscurve zich blijft voortzetten in hetzelfde tempo als gedurende de periode 1957-1965 en de spreiding blijft gelijk aan die van de jaren 1962 en 1965 dan zal in 1970 het inkomen waarbij 50 pCt. penetratie wordt bereikt ongeveer f. 6.000 bedragen (uitgedrukt in guldens met koopkracht van 1957). Dan zou de verdeling van het autobezit in 1970 over de inkomensklassen er globaal als volgt uitzien:

TABEL 4.
Verdeling van het autobezit over de inkomensklassen in 1970
vergeleken met 1962

inkomen gld. 1957	penetratiegraad pCt.	
	1970	1962
— 4.200	19	4
4.200 — 5.400	36	11
5.400 — 6.600	50	20
6.600 — 8.000	63	30
8.000 — 12.000	80	50
12.000 en meer	93	75

Behalve de verschuiving van de verdelingscurve van het bezit is er het effect van de inkomensstijging. Als men van 1962-1970 rekent met een gemiddelde reële stijging van alle inkomens met 4 pCt. per jaar, dan zou de inkomensverdeling volgens lognormale aanpassing voor 1970 in vergelijking met 1962 er als volgt uitzien:

TABEL 5.
Inkomensverdeling (lognormale aanpassing) 1970
in vergelijking met 1962

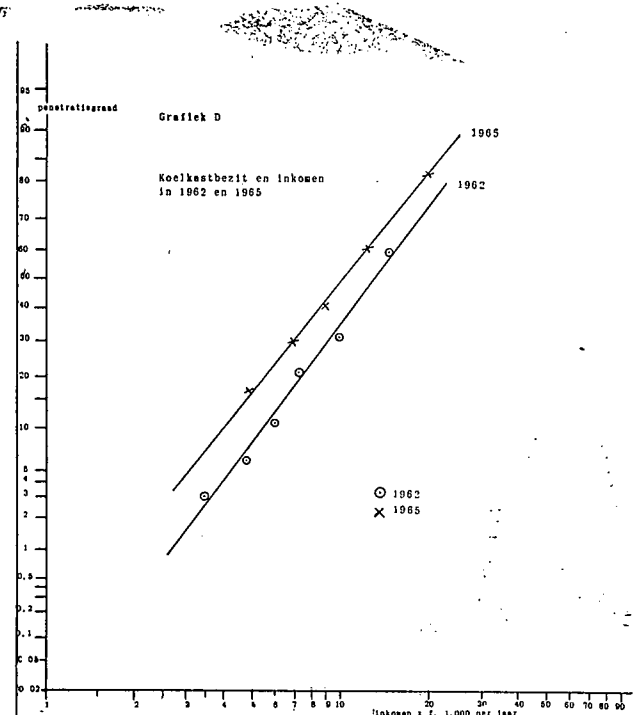
inkomen gld. 1957	verdeling pCt.	
	1970	1962
— 4.200	5	20
4.200 — 5.400	11	25
5.400 — 6.600	20	22
6.600 — 8.000	20	17
8.000 — 12.000	34	14
12.000 en meer	10	2
	100	100

Zou nu alleen de inkomensstijging als impuls van de bezitstoename werken, terwijl de verdelingsfunctie van het autobezit niet zou veranderen, dan zou de totale penetratie van auto's in 1970 ongeveer 35 pCt. bedragen, tegen 22 pCt. in 1962. Als we echter de „diffusion” mee in de beschouwing trekken, dan resulteert een totale penetratiegraad van bijna 2 op 3. Dit illustreert van welk een (dominerende) invloed de „diffusion” is.

Ten gevolge van deze beide impulsen zal het gezinsbezit van auto's in de toekomst belangrijk toenemen. Aan deze conclusie twijfelt niemand meer; zij is ook in het geheel niet nieuw. Wat uit dit model echter duidelijk naar voren komt is dat in de naaste toekomst het autobezit in de lagere inkomensklassen een toename te zien zal geven die relatief veel groter is dan de toename in de hogere inkomensklassen. Ook in absolute zin zal deze toename onder de lagere inkomens indrukwekkend zijn.

Daartoe verdelen wij de Nederlandse gezinnen in twee groepen van gelijke omvang: de onderste en bovenste helft van de inkomensverdeling. In 1962 bedroeg de penetratie van het autobezit in de onderste helft 9 pCt. tegen 34 pCt. voor de bovenste helft. Volgens onze prognose zullen deze percentages voor 1970 resp. 47 en 81 bedragen; relatief dus een veel grotere toename voor de onderste helft van de inkomensverdeling. Maar ook absoluut gerekend is de toename van het bezit in de onderste helft zeer belangrijk: voor de onderste helft een toename van 38 pCt. (47 pCt. - 9 pCt.) en voor de bovenste helft een toename van 47 pCt. (81 pCt. - 34 pCt.). Deze toename heeft betrekking op de aantallen gezinnen die van niet-bezitters tot bezitters zullen worden van tenminste één auto. De aanschaf van een tweede auto in het gezin is in deze beschouwing niet betrokken; de bovenstaande toenames luiden „in gezinnen”, niet „in auto's”.

Deze conclusie sluit aan bij die van een Engels onderzoek van de Universiteit van Birmingham, waarin op basis van een enquête-onderzoek onder meer de volgende conclusie werd getrokken volgens een bericht in het „Algemeen Handelsblad” van 11 februari 1965: „De grootste toename van auto's zal plaatsvinden onder bewoners van

huurwoningen, in de lagere inkomensklasse". Aan de conclusies van hun rapport verbinden de rapporteurs interessante suggesties voor de oplossing van het te verwachten parkeerruimteprobleem in alle woonwijken.

Koelkastprognose 1970.

Eenzelfde procedure als voor het autobezit kan men toepassen op de ontwikkeling van het koelkastbezit. Het statistisch materiaal is aan de reeds genoemde bronnen ontleend. Er doet zich hierbij echter een moeilijkheid voor. De totale penetratie van de koelkast bedroeg in 1957 slechts 3 pCt., terwijl de penetratie in de hoogste onderscheiden inkomensklasse, die van f. 9.600 en meer per jaar, slechts 16 pCt. bedroeg. Dit maakt het hachelijk een inkomen te schatten waarbij 50 pCt. penetratie wordt bereikt: een slechts zeer geringe verplaatsing van de aan te passen verdelingscurve heeft een zeer groot effect op de schatting van dat inkomen. Voor de waarnemingen uit de beide andere jaren (1962 en 1965) is wél een lognormale curve aangepast, afgebeeld in grafiek D.

Voor het inkomen bij 50 pCt. kan men de volgende waarden aflezen.

TABEL 6.

Inkomen bij 50 pCt. koelkastbezit op twee tijdstippen

	inkomen nominaal gld./jr.	index kosten van levensonderhoud 1e kwartaal 1957 = 100	inkomen in gld. van gelijke koop- kracht gld. 1957/jr.
midden 1962.....	13.000	112	11.500
begin 1965.....	10.300	130	8.000

Een daling van f. 11.500 naar f. 8.000 betekent een gemiddelde vermindering van 15 pCt. per jaar; een veel hoger percentage dan wij vonden bij het autobezit. Hierbij moeten wij bedenken dat de activiteiten van de grootwinkelbedrijven uit de levensmiddelenbranche op het koelkastfront in mei 1962 zijn begonnen, dus vrijwel gelijktijdig met de vaststelling van het bezit in 1962. Pas daarna is de koelkast-rage goed op gang gekomen. Het eerste levensmiddelenbedrijf werd door andere gevolgd, de traditionele verkoopkanalen bleven het antwoord niet schuldig door hun marketing op geheel nieuwe leest te schoeien. Dit alles heeft geleid tot een grotere acceptatie van de koelkast onder alle inkomensklassen. Er zijn geen tekenen die erop wijzen dat deze ontwikkeling op korte termijn zal stagneren. Steeds meer fabrikanten komen op de Nederlandse markt met een koelkastprogramma en de concurrentie wordt steeds heviger.

Ervan uitgaande dat de toeneming van het koelkastbezit zich in het tempo van de jaren 1962-1965 zal doorzetten, zal de verdelingsfunctie voor koelkasten in 1970 op een zodanig niveau komen te liggen dat 50 pCt. bezit zal zijn bereikt bij een inkomen van ongeveer f. 4.000 met koopkracht van 1957. De verdeling van het koelkastbezit in 1970 zal er dan uitzien, zoals aangegeven in tabel 7.

Bezien wij weer de toeneming van het bezit voor beide helften van de inkomensverdeling, dan zien wij voor de onderste helft een toeneming van 8 pCt. naar 68 pCt. en voor de bovenste helft een toeneming van 32 pCt. naar 90 pCt. Voor de onderste helft dus ruim een verdrievoudiging van het bezit, tegen een verdrievoudiging voor de bovenste helft. Absoluut gezien weegt de uitbreiding in de onderste helft geheel op tegen die in de bovenste helft.

TABEL 7.

Verdeling van het koelkastbezit over de inkomensklassen, 1970 in vergelijking met 1962

inkomen gld. 1957/jr.	penetratie pCt.	
	1970	1962
— 4.200	48	4
4.200 — 5.400	60	10
5.400 — 6.600	71	18
6.600 — 8.000	80	28
8.000 — 12.000	90	46
12.000 en meer	97	70

Slot.

Het beeld, dat we hierboven hebben geschetst van de groei van het aantal gezinnen in het bezit van auto's en koelkasten, is niet alleen van toepassing op deze duurzame goederen, maar heeft een veel algemener karakter. Voor tal van goederen kan de voortschrijding van de penetratie worden beschreven als een verschuiving van het niveau van de lognormale curve bij, globaal gesproken, gelijkblijvende helling. Een zodanige groei impliceert dat de lagere inkomensgroepen relatief sneller in bezit stijgen dan de hogere. Voorbij een zeker niveau van de verdelingscurve zal de groei van de lagere inkomensgroepen zo groot worden dat deze zelfs in absolute zin van groter belang wordt voor de uitbreidingsvraag dan die van de hogere inkomensgroepen. Auto en koelkast zullen hiervan in de naaste toekomst de illustratie vormen. Overigens blijft het interessant, voor de marketing van deze goederen in het bijzonder, na te gaan welke factoren precies van invloed zijn op de „diffusion” en welk gewicht aan elk van deze factoren moet worden toegekend.

Amsterdam,

Drs. A. VAN DER ZWAN.

APPENDIX Statistisch materiaal

1957 JANUARI

inkomen gld./jr.	penetratiegraad personenauto's pCt.
— 2.400	0
2.400 — 3.600	1
3.600 — 4.800	4
4.800 — 6.600	9
6.600 — 9.600	20
9.600 en meer (12.000) ..	36
(N = 4.400)	

1962 ZOMER

inkomen gld./jr.	aantal gezin- nen met dat inkomen pCt.	penetratie- graad perso- nenauto's pCt.	penetratie- graad koel- kasten pCt.
— 4.200 (3.500) ..	14,2	3	3
4.200 — 5.400	17,3	9	6
5.400 — 6.600	24,9	12	11
6.600 — 8.000	18,4	21	21
8.000 — 12.000	18,0	37	32
12.000 en meer (15.000) ..	7,3	69	60
(N = 7.827)			

1965 JANUARI

inkomen gld./jr.	penetratiegraad personenauto's pCt.	penetratiegraad koelkasten pCt.
— 6.000 (5.000) ..	8	17
6.000 — 8.000	20	30
8.000 — 10.000	32	41
10.000 — 15.000	57	61
15.000 en meer (20.000) ..	86	82
(N = 662)		

Bij de open inkomensklassen staan tussen haakjes de bedragen die als gemiddelden zijn genomen voor deze klassen. Voor de gesloten klassen zijn steeds de klassemiddens als gemiddelden voor deze klassen gekozen.

**Een nieuwe conceptie in computers:
de Honeywell SERIE 200 die met uw groei meegroeit**

Er is geen bedrijf dat met een computer begint of het zal groeien en groeien en groeien. Dan is er één probleem: zal de computer meegroeien? Honeywell heeft dit probleem voor u weten op te lossen met de SERIE 200 computers. Deze nieuwe conceptie in computers geeft u uitbreidingsmogelijkheden in alle richtingen: Dimensional Data Processing. Daarmee stelt Honeywell u letterlijk in staat uw eigen computersysteem te bouwen. U stemt uw computer af op uw behoeften van vandaag en u breidt hem uit terwijl u groeit en groeit en groeit. Hebt u interesse voor deze nieuwe conceptie, lees dan verder.

Dimensional Data Processing stelt u in staat de verwerkings- en geheugencapaciteit die uw informatieverwerking vereist, exact te kiezen. U selecteert uit een scala van mogelijkheden precies die snelheden voor geheugen en randapparatuur die optimaal aan uw doel beantwoorden. Kortom: u maakt uw systeem niet groter dan nodig is, want u kunt te allen tijde uitbreiden.

De Honeywell SERIE 200 is opgebouwd rond een vijftal centrale verwerkingseenheden en biedt de meest uitgebreide keuze in randapparatuur. Het hart van deze nieuwe conceptie wordt gevormd door de H-200, die zijn succes dankt aan zijn hoge interne snelheid met simultaneiteit van randapparatuur en zijn zeer gunstige prijsklasse. Zijn prijs/prestatieverhouding wordt door geen concurrerende computer overtroffen.

De SERIE 200 biedt alle mogelijkheden voor datatransmissie, verschillende vormen van massageheugen en wetenschappelijke toepassingen. Uitbreiding vindt plaats door toevoeging van kleine elementen die uw 200 systeem altijd 'op maat' houden. De SERIE 200 is de enige serie die beschikt over 'software', welke reeds in honderden installaties beproefd is.

Deze 'software' dimensie omvat assemblers, een COBOL compiler voor commerciële toepassingen en een FORTRAN compiler voor wetenschappelijke toepassingen. Voorts een 'operating system', een volledige serie van in- en uitvoerroutines, programma's die van Honeywell's supersnelle sorteertechnieken gebruik maken, subroutines voor standaard mathematische bewerkingen zoals worteltrekken en drijvende komma, routines voor het simuleren van ponskaartbewerkingen en voor het genereren van programma's.

Volledige comptabiliteit van programma's binnen de gehele SERIE 200 verschaft u zekerheid dat uw kostbare investering in programmeringskosten is veilig gesteld. Bovendien kunnen, met Honeywell's exclusieve 'Liberator', bestaande programma's van concurrerende computers zonder herprogrammering of hertraining van personeel op de Honeywell computers gebruikt worden.

En achter de SERIE 200 staat de service en systeemreputatie van het wereldconcern Honeywell met zijn groot aantal computerinstallaties over de gehele wereld.

120 Deze verwerkingseenheid is de kleinste uit de SERIE 200. Dit 'intern geprogrammeerde' magneetbandsysteem is in zijn categorie het laagst in prijs. Het is sneller dan vele grotere systemen. De cyclustijd bedraagt 3 microseconden per teken en de geheugencapaciteit reikt van 2.048 tot 32.768 posities. De 120 is ideaal voor bedrijven die van meet af aan op echte 'data processing' met onbeperkte groei mogelijkheden

willen overgaan. De koopprijs van een 120 kaartstelsysteem ligt nog onder f 300.000.- en van een volledig tapesysteem onder f 500.000.-.

200 Vijftien maanden geleden vond in Amerika de introductie van de 200 plaats. Dit betekende op slag de technische veroudering van duizenden computers. Inmiddels zijn er van de Honeywell 200 al meer dan 300 afgeleverd terwijl nog enige honderden in bestelling zijn. De 200 kan gelijktijdig lezen, schrijven, drukken, ponsen en rekenen. Zijn prestaties zijn indrukwekkender dan die van duurdere concurrerende systemen. De cyclustijd is 2 microseconden per teken en de geheugencapaciteit reikt tot 65.536 posities.

1200 De 1200 is door zijn hogere snelheid en grotere capaciteit bijzonder geschikt als 'management information' of 'real time' systeem. Speciaal in die sectoren van uw bedrijf, waar de computer zichzelf betaalt, zoals in productie- en voorraadcontrole, is de 1200 het aangewezen systeem. Het is zowel voor commerciële als wetenschappelijke toepassingen geschikt. Cyclustijd is 1.5 microseconde per teken en het geheugen kan tot 131.072 posities worden uitgebreid.

2200 De 2200 is gecreëerd voor massale informatieverwerking, waarbij de grootste efficiency per geïnvesteerde gulden een eis is. Simultaan met het rekenen kunnen acht periferiebewerkingen worden uitgevoerd. De cyclustijd is 1 microseconde en de geheugencapaciteit reikt tot 262.144 posities. Zijn snelheid en prestaties maken de 2200 een aantrekkelijk uitgangspunt voor gecombineerde commerciële en wetenschappelijke toepassingen of voor 'real time' toepassingen.

4200 De 4200 is het zware geschut van de SERIE 200. Met een snelheid van 188 nanoseconden per teken en een geheugencapaciteit tot 524.288 posities, is de 4200 een der meest fascinerende data processing systemen van onze tijd. Gelijktijdig met rekenen vinden 16 invoer/uitvoerbewerkingen plaats. Tweehonderdzesenvijftig periferie-eenheden kunnen worden aangesloten.

Deze nieuwe conceptie in computers is werkelijkheid. In Amsterdam. Bij Honeywell kunt u vandaag, morgen, overmorgen of wanneer u maar wilt de '200' in vol bedrijf zien. Bel voor het bijwonen van een demonstratie of voor inlichtingen Honeywell Electronic Data Processing, Wibautstraat 6-12 te Amsterdam, tel. (020) - 94 03 33.

P.S. Binnen enkele maanden worden de eerste SERIE 200 computers reeds geïnstalleerd bij Nederlandse bedrijven die op Honeywell overschakelen.

Honeywell

ELECTRONIC DATA PROCESSING

De Nederlandse consument en het aardgas

In een toenemend tempo worden de Nederlandse industrie en de privé-consument met het feit geconfronteerd dat het aardgas de voordien gebruikelijke gassoorten gaat vervangen. Na de eerste optimistische geluiden over de vele (financiële) voordelen welke de komst van het aardgas zou hebben, is het wat dit betreft de laatste tijd aanmerkelijk stiller geworden. Vooral de privé-verbruiker heeft ontdekt dat het hem — voorlopig althans — alleen maar extra geld gaat kosten en de voordelen blijken in de „aardgasnevelen” te zijn verdwenen.

Van het totale gasverbruik ¹⁾ nemen de gezinshuishoudingen de laatste jaren nauwelijks 35 pCt. voor hun rekening. Bij een totaal aantal huishoudens, oplopend van ruim 2,7 mln. in 1958 tot bijna 3 mln. in 1963, komt het gemiddelde jaarverbruik ²⁾ neer op 1,65 mln. kcal. of ruim 400 m³ gas ²⁾ in 1958 en ca. 2 mln. kcal. of 500 m³ gas ²⁾ per huishouden in 1963. De meeste particuliere verbruikers komen derhalve in het tarief van 25 en 50 m³ per maand, waarvoor thans de (richt)prijs geldt van 20 cts. per m³ plus een vastrecht van ca. f. 30 per jaar.

Bij het hierboven berekende gemiddelde jaarverbruik per huishouden zou dit neerkomen op 500 x 20 cts. + f. 30 = f. 130 per jaar. Daar 1 m³ aardgas = 1,75 m³ cokesovengas ²⁾ zou bij een zelfde calorisch verbruik per huishouden echter slechts 300 m³ aardgas gemiddeld per jaar worden verbruikt i.p.v. 500 m³ cokesovengas. De jaarkosten zouden dan f. 90 bedragen. Het wordt dus interessant na te gaan welk financieel voordeel de gemiddelde privé-verbruiker van het aardgas kan verwachten.

Daar de tarieven van het huidige gas per gemeente onderling nogal verschillen, ben ik voor mijn verdere betoeg uitgegaan van de tarieven welke in 1964 golden in de gemeenten Amsterdam en Eindhoven. Het gastarief in 1964 voor huishoudelijk gebruik in Amsterdam beliep f. 2,34 vastrecht en 15,2 cts. per m³ en dat voor Eindhoven f. 1 vastrecht en 13,5 cts. per m³. Het vastrecht varieert in Amsterdam naar het oppervlak der woningen; hier is genomen een woning van ca. 110 - 130 m² oppervlakte. In Eindhoven worden bepaalde gezinsreducties gegeven; genomen werd het tarief voor een gezin met 3 tot 4 kinderen. Het gewogen gemiddelde tarief (Amsterdam ca. 870.000, Eindhoven ca. 175.000 inwoners per 31 december 1963) bedraagt dan: vastrecht f. 2,07 per maand en een m³-prijs van 14,9 cts. Bij een jaarverbruik zoals in 1963 van gemiddeld 500 m³ worden de kosten in totaal per jaar per huishouden ruim f. 99.

Op basis van deze cijfers zou het gemiddelde voordeel per huishouden in Nederland bedragen f. 99 — f. 90 = f. 9 per jaar. Uiteraard is dit een globale berekening. Er zullen straks talloze gemeenten zijn waar het voordeel groter, kleiner of helemaal niet aanwezig zal zijn. Een verdere financiële bijkomstigheid voor de consument is, dat de overscha-

keling op aardgas in vele gevallen extra kosten met zich brengt. Gasfornuizen, geisers, kachels enz. moeten worden omgebouwd of worden vervangen door nieuwe apparaten. Stellen wij deze kosten van aansluiting, ombouw c.q. vervanging op gemiddeld f. 125 per huishouden, dan impliceert dit voor heel Nederland een uitgave in de consumptieve sfeer van ver over de f. 300 mln. Bij het hierboven genoemde jaarlijkse voordeel voor de gemiddelde verbruiker van f. 9 moet deze in theorie ca. 10 jaar wachten voor het aardgas hem financieel voordeel zal gaan brengen.

Het is m.i. niet aannemelijk dat het verbruik in de huishoudelijke sector door de komst van de nieuwe gassoort aanzienlijk zal gaan stijgen. Dit zou alleen gebeuren indien aardgas op zeer ruime schaal voor verwarmingsdoeleinden aangewend zou worden, maar het aantal woningen dat in Nederland centraal verwarmd wordt is in vergelijking met een aantal andere West-europese landen zeer gering. Bij onze woningbouw letten wij noodgedwongen (?) meer op kwantiteit dan op kwaliteit en daarbij zullen de paar duizend gulden per woning kostende aardgas-c.v.-installatie er wel niet meer af kunnen. Hierbij komt nog, dat de overheid kennelijk benauwd is onze energiebalans te veel te laten doorslaan naar het gebruik van aardgas, wat zijn invloed niet heeft gemist op de prijsstelling van aardgas, olie en kolen voor verwarmingsdoeleinden.

Wat de kolen betreft wijst het jongste jaarverslag van de Staatsmijnen erop, dat kolendelving bepaald geen winstgevende activiteit meer is. Een beperking van het kolenverbruik en derhalve van de kolenwinning lijkt mij de moeite van het overwegen waard. Hierbij zou de aardgasvondst eventueel via een gunstige verbruikersprijs haar invloed kunnen uitoefenen. Wij behoeven er o.i. blijkens onderstaande berekening geen zorgen over te maken dat de aardgasbronnen spoedig uitgeput zouden raken bij een snelle verschuiving van kolen en olie naar aardgas als energiebron.

In 1963 bedroeg het bruto binnenlands verbruik aan energie ruim 326.000 mrd. kcal. ³⁾ Omgerekend in aardgas (1 m³ aardgas = ca. 8.000 kcal.) betekent dit een jaarverbruik van ca. 40 mrd. m³. Nemen wij verder aan dat over tien jaar van onze totale energiebehoeften 30 pCt. ³⁾ gedekt zou worden door aardgas inclusief de te exporteren hoeveelheden, dan zou in 1975 het binnenlands verbruik — zelfs vermeerderd voor de komende jaren met een toename van 10 pCt. per jaar van de totale energiebehoeften — ongeveer 30 mrd. m³ aardgas bedragen. De huidige officieel aangetoonde aardgasvoorraad van 1.100 mrd. m³ geeft ons nog wel enkele tientallen jaren speling! Bovendien mogen wij veronderstellen — gezien de niet aflatende energie waarmee naar verdere aardgasbronnen wordt gezocht — dat de exploiteerbare hoeveelheden binnen het Nederlandse territorium vermoedelijk aanzienlijk meer zullen bedragen dan de thans bekende hoeveelheden. Dit alles nog afgezien van wat zich eventueel onder de Noordzee in het aan

¹⁾ Bron: C.B.S., Statistisch Zakboek 1964.

²⁾ Bron: „Wegwijzer”, een publikatie van de „Voorlichtingsdienst van de Gasbedrijven” te 's-Gravenhage. Hierin wordt o.a. vermeld dat 1 m³ stadsgas = ca. 4.000 kcal., 1 m³ aardgas = ca. 8.000 kcal., terwijl 1 m³ aardgas = ca. 1,75 m³ stadsgas.

³⁾ In de Verenigde Staten is dit thans reeds 30 pCt.; in de landen van de E.E.G. momenteel ca. 3½ pCt.!

Nederland toegekende deel van het zgn. „continentaal plat” mogelijkwijze nog bevindt.

Al met al, aardgas genoeg. De consument zal er evenwel voorlopig financieel niet veel wijzer van worden. De Staat komt met een geschat aandeel van ca. 70 pCt. in de winst ⁴⁾ der aardgasexploitatie beter aan zijn trekken. Zal de Nederlandse consument — in welke vorm dan ook — iets van deze enorme bedragen in zijn huishoudbeurs terugvinden? Ik meen dit te moeten betwijfelen, maar wellicht kan Dr. Vondeling, die zich destijds als oppositieleider zoveel zorgen maakte over de consumentenbelangen in deze affaire, deze vraag concreter beantwoorden, nu hij Minister van Financiën is.

Eindhoven.

A. N. J. VRIENS.

⁴⁾ Zie ook „E.-S.B.” van 13 november 1963 en 4 december 1963.

BOEKBESPREKINGEN

S. Swianiewicz: Forced Labour and Economic Development. An Enquiry into the Experience of Soviet Industrialization. Oxford University Press, London, New York, Toronto 1965, XI + 321 blz., 45 sh.

Dit boek houdt zich bezig met de economische achtergrond van de dwangarbeidskampen in de Sowjet-Unie, hoofdzakelijk in de periode 1928-1941. Het gaat hierbij om de kampen waarin, volgens sowjet-terminologie, sociaal gevaarlijke en sociaal schadelijke elementen uit de maatschappij werden samengebracht om door het vernichten van arbeid, hoofdzakelijk voor openbare werken in afgelegen streken, tot behoorlijke sowjetburgers te worden heropgevoed. De auteur schat het aantal personen in deze kampen in 1941 op 6,9 mln. Na de dood van Stalin is de omvang van de gedwongen arbeid aanzienlijk verminderd, maar niet verdwenen. In afwijking van de gangbare opvatting beschouwt de auteur de ontwikkeling van de gedwongen arbeid niet zozeer het resultaat van Stalins persoonlijke voorkeur, maar

veeleer een gevolg van de gekozen stalinistische economische politiek. Het boek tracht deze stelling aannemelijk te maken.

De werkgelegenheidspolitiek van de Sowjet-Unie heeft in de industrialisatieperiode der jaren dertig in het algemeen grote vrijheid gelaten aan de bevolking bij het kiezen van aard en plaats van werkgelegenheid. De gedwongen arbeid, zo betoogt Swianiewicz, heeft een marginale betekenis gehad, nl. het corrigeren van de afwijkingen tussen het vrijwillige en het door de overheid gewenste patroon van het arbeidsaanbod. De auteur betoogt verder dat gedurende het Eerste Vijfjarenplan (1928-1932) de gedwongen arbeid de functie heeft gehad de collectivisering van de landbouw te vergemakkelijken (door deportatie van de rijke boeren) en de migratie van werkloze landbouwers naar de industriële centra te bevorderen. Aan het einde van de jaren dertig, toen er een algemeen arbeidstekort was en verdere migratie van het platteland naar de stad niet langer wenselijk was, heeft de gedwongen arbeid bijgedragen tot het leveren van goedkope arbeid voor de uitvoering van openbare werken, waarmede ook de veiligheidsdienst was belast. De schrijver betwijfelt op grond van enkele ruwe berekeningen of de arbeidskampen een nettovoordeel voor de economische ontwikkeling hebben gebracht, gezien de lage produktiviteit van deze arbeid en de kosten van instandhouding van de kampen. Overigens is hij wel van mening dat er een anti-inflationistische invloed van is uitgegaan.

De auteur tracht ook lering te trekken uit de Sowjet-ervaring voor de zich industrialiserende landen. Als kern van de problematiek van deze landen ziet hij de zorg voor het beschikbaar komen van voldoende consumptiegoederen voor dat deel der plattelandsbevolking dat in de industrieën in de steden emplooi zoekt. Indien men door vergroting van de landbouwproductie of door invoer van voedingsmiddelen (gefinancierd uit buitenlandse financiële hulp) hierin niet slaagt en toch een hoog groei- en industrialisatietempo wil handhaven, dan moet volgens de schrijver een totalitaire maatschappij

(I.M.)

U kunt Uw beleggingsrisico verdelen over circa 200 vooraanstaande

Waarom zoudt U meer risico nemen dan nodig is? Door aankoop van een aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' verkrijgt U in feite een volledige aandelenportefeuille, veilig verdeeld over circa 200 zorgvuldig geselecteerde ondernemingen. Zodoende komen U de voordelen van aandelenbezit ten goede en ligt een aantrekkelijk rendement binnen Uw bereik.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

ondernemingen

met economische en politieke dwang daarvan het gevolg zijn. Hij verbindt daaraan de conclusie dat het daarom wenselijk is ook aan communistische of communistisch gezinde landen financiële hulp te verlenen.

Men zou niet verbaasd mogen zijn geweest als de auteur, die als Pool zelf enkele jaren in verschillende dwangarbeidskampen heeft doorgebracht, een sterk emotioneel en subjectief gekleurd relaas over zijn onderwerp had geschreven. Het pleit daarom voor hem dat hij zijn persoonlijke ervaringen vrijwel geheel buiten beschouwing heeft gelaten en getracht heeft op wetenschappelijke wijze naar de achtergronden van de gedwongen arbeid te zoeken. Het is bovendien interessant dat hij de verklaring van het bestaan van gedwongen arbeid aan economische en niet aan politieke, sociale of veiligheidsoverwegingen toeschrijft.

Dit alles neemt niet weg dat de schrijver mij niet heeft kunnen overtuigen van de juistheid van zijn analyses. Hiervoor zou een veel nauwkeuriger behandeling van de gehele problematiek en in het bijzonder van de ontwikkeling van de arbeidssituatie in de jaren dertig gegeven moeten worden. Het boek is echter in feite een beknopte economische geschiedenis die meer in de breedte dan in de diepte gaat en waarvan het verband met de gedwongen arbeid door de auteur telkens wordt gesuggereerd maar niet aangetoond. Het beschrijven van de economische gevolgen van bepaalde maatregelen is nog niet voldoende om te concluderen dat deze maatregelen ook ter bereiking van deze economische gevolgen zijn genomen. Het betrekken van de problematiek der ontwikkelingslanden in zijn beschouwing is voor de brede aanpak van het onderwerp eveneens kenmerkend. Het is daarom toch een eenzijdig boek, zij het dan, om in sowjet-terminologie te spreken, van een hogere orde dan de tekst van de flap en het voorwoord van het boek doen vermoeden.

Rotterdam.

H. C. BOS.

Prof. Dr. G. Th. J. Delfgaauw: Inleiding tot de economische wetenschap. Theorie van het proces der prijsvorming.
N.V. Uitgeversmaatschappij v/h G. Delwel, 's-Gravenhage 1965, 437 blz., f. 24.

Delfgaauw heeft de Nederlandse economische literatuur verrijkt met een voortreffelijk boek over de prijsvorming. Wanneer men poogt het boek te vergelijken met andere Nederlandse inleidingen tot de economie komt men bedrogen uit, omdat het werk zowel door de aard van de stof als door de wijze van behandeling een geheel eigen plaats inneemt.

Het boek telt drie delen: I. Algemene leer, II. Bijzondere vraagstukken: voortgezette theorie van het consumenten- en producentengedrag, III. Bijzondere Vraagstukken: inkomensvorming. In twintig hoofdstukken wordt ons een even diepgaande als evenwichtige behandeling van de prijsvorming van goederen en produktiefactoren voorgeschied. Oppervlakkigheid en een te mathematisch-technische behandeling worden beide vermeden. Geen enkele theoretische moeilijkheid wordt geschuwd, maar steeds wordt de verleiding weerstaan te subtiële theoretische verfijningen te presenteren. De abstracte behandeling van de theorie wordt regelmatig afgewisseld door relevante statistische informatie en door het schilderen van de institutionele achtergronden van het gebeuren op de markten. Daarnaast wordt ook ruime aandacht geschonken aan het economisch-politieke instrumentarium.

De stijl van het boek verraaft enerzijds de geboren en ervaren docent en anderzijds de man, die keer op keer zijn oorspronkelijke formulering herschrijft. Zo is een bezonken en wijs boek ontstaan. Een wijsheid die ook spreekt uit de manier waarop uitspraken van anderen in het geschrift zijn opgenomen. Op het juiste moment zijn korte, kernachtige zinsneden van grote economen in de tekst verwerkt.

Ik ben ervan overtuigd dat dit boek spoedig zijn plaats zal vinden op de literatuurlijsten voor het kandidaats-examen in de economie en het examen M.O.-economie. Wanneer men daaruit de conclusie zou trekken dat het onderhavige werk uitsluitend een goed leerboek is, doet men het niet volledig recht. Het is meer, omdat een klassieke hoofdlijn van het economisch denken — door Keynes onderbroken — wordt doorgetrokken. Delfgaauw is overtuigd van de blijvende betekenis van de prijsleer voor het inzicht in het economisch aspect van onze samenleving. Allen die zijn boek grondig bestuderen, zullen die overtuiging delen. Delfgaauw heeft verscheidene kringen van belangstellenden een grote dienst bewezen.

Naarden.

A. HEERTJE.

D. HUDIG & CO

Ao. 1825

MAKELAARS IN ASSURANTIËN

ROTTERDAM

Telefoon (010) 13 08 00
Telex 2 11 03

Wijnhaven 23
Postbus 518

VAN DER HOOP, OFFERS & ZOON

Ao. 1807

BANKIERS

ROTTERDAM

Telefoon 11 46 20
Telex 2 21 99

Westersingel 88
Postbus 502

ADVERTEER MEER

IN

E.-S.B.!

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

Examens Statistisch Analist 1965

De schriftelijke examens voor het Algemeen Gedeelte, het Technologisch en het Economisch Toepassingsgebied zullen dit jaar in Utrecht op maandag 4 oktober en dinsdag 5 oktober worden afgenomen en de mondelinge examens op woensdag 17 en donderdag 18 november.

Aanmeldingsformulieren voor de examens, alsmede nadere inlichtingen betreffende opleidingen, examenopgaven met uitwerkingen uit vorige jaren, zijn verkrijgbaar bij de secretaris van de examencommissie, D. Alma, Buntlaan 4, Son (N.Br.).

Vóór 1 september 1965 dienen de aanmeldingsformulieren voor het examen en de verslagen, vereist voor het tweede deel van het examen, te worden verzonden naar bovengenoemd secretariaat van de examencommissie. Examenprogramma's en -reglementen zijn verkrijgbaar door overmaking van f. 2,50 per exemplaar op girorekening 202091 ten name van de penningmeester van de Vereniging voor Statistiek te Den Haag, onder vermelding van het gewenste.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Op de geldmarkt deden zich in de afgelopen week slechts weinig vermeldenswaardige gebeurtenissen voor. Het meest opmerkelijke was wel, dat het officiële tarief voor callgeld, dat op 2 juli jl. werd verlaagd van 3 pCt. tot 2½ pCt., op 9 juli wegens het krapper worden van de geldmarkt weer moest worden verhoogd tot 3 pCt., terwijl toch mocht worden verwacht dat de markt zou worden verruimd wegens het terugvloeien van bankbiljetten. Deze terugvloeiing van bankbiljetten had evenwel op het eind van de afgelopen week — dat is op 9 juli — niet plaats gevonden. Het patroon, volgens hetwelk de uitzetting en inkrimping van de bankbiljettencirculatie pleegt te verlopen, heeft kennelijk enige wijziging ondergaan. De vervroeging van de vakanties op vele scholen zal daarbij ongetwijfeld een rol hebben gespeeld.

Kapitaalmarkt.

De ontwikkeling van de rentestand in de afgelopen maanden is in zekere zin in strijd geweest met hetgeen men op grond van de algemene economische vooruitzichten mocht verwachten. Het voor 1965 voorspelde evenwicht op de lopende rekening van de betalingsbalans rechtvaardigde de verwachting, dat de discrepantie tussen besparingen en investeringen tot het verleden zou gaan behoren en dat de kapitaalmarkt — ceteris paribus — in het teken van een zekere ontspanning zou komen te staan. Daar is tot dusver niets van uitgekomen. Na een daling in de eerste maanden van het jaar is de rentevoet vervolgens tot een recordhoogte gestegen.

Ten dele zou men de tegenstelling tussen verwachting en realisatie kunnen toeschrijven aan het feit, dat over het gehele jaar gezien besparingen en investeringen weliswaar, naar het zich laat aanzien, naar een evenwicht zullen tenderen, doch dat dit niet zonder meer betekent, dat in de loop van het jaar geen sprake zou kunnen zijn van tijdelijke spanningen op de kapitaalmarkt. Zo kan erop worden gewezen, dat de emissie-activiteit in de eerste helft van

1965 wel bijzonder groot is geweest. Dit blijkt uit het feit, dat in die periode het netto beroep (emissies van aandelen en obligaties minus aflosbaar gestelde obligaties) van het Rijk, de lagere overheid, het bedrijfsleven en het buitenland op de Nederlandse openbare kapitaalmarkt naar schatting rond f. 700 mln. heeft bedragen tegen f. 240 mln. in de overeenkomstige periode van 1964.

Meer fundamenteel is evenwel, dat de binnenlandse besparingen en investeringen geenszins uitsluitend bepalend zijn voor de vraag- en aanbodverhoudingen op de kapitaalmarkt. Van zeer groot belang is ook de situatie op buitenlandse kapitaalmarkten, waarvan de binnenlandse kapitaalmarkt direct of indirect de invloed kan ondergaan.

In dit verband kan er aan worden herinnerd, dat zich alom in de wereld een krachtige stijging van de rentestand heeft voorgedaan, welke in verband kan worden gebracht met de pogingen die de Amerikaanse regering in het werk stelt om de betalingsbalans in evenwicht te brengen, met name door de beperking van de uitvoer van kapitaal. De aldus bewerkstelligde verbetering van de betalingsbalans heeft de kapitaalmarkten buiten de Verenigde Staten, die in het verleden zijn verruimd door het toestromen van liquiditeiten vanuit dat laatste land, soms in ernstige mate verkrappt. Het is de stijging van de rentevoet over bijna de gehele wereld, die de vraag- en aanbodverhoudingen op de Nederlandse kapitaalmarkt heeft beïnvloed en waaraan men de recente stijging van de rente in het binnenland althans ten dele moet toeschrijven.

Het voorgaande zou men ook kunnen adstrueren aan de hand van bepaalde uitspraken uit het Centraal Economisch Plan 1965. Het Centraal Planbureau pleegt het ver-

Bij een groeiend redactie bureau voor bedrijfseconomische publikaties te Den Haag komt de functie open van

REDACTIONEEL MEDEWERKER

De functie houdt in: de beoefening van pragmatisch schrijverschap op het gebied van de bedrijfsvoering (waaraan — uiteraard — verbonden een voortdurende verbreding van kennis en inzicht in de functionering van de moderne onderneming).

De functie biedt: uitzonderlijke ontplooiingskansen en een grote mate van vrijheid voor een man die oog heeft voor de boeiende aspecten van de moderne onderneming als sociaal en economisch fenomeen; materieel gezien ligt hier een perspectief op een goed gehonoreerde levenspositie, die — afhankelijk van aanleg en resultaten — binnen enkele jaren bereikt moet kunnen worden.

De functie eist: creatieve en inventieve eigenschappen gepaard aan een zin voor orde en doelmatigheid; een brede wetenschappelijke interesse gecombineerd met werkkraft en verbeeldingskracht; een econoom (of iemand die het spoedig zal zijn) komt in deze functie het best tot zijn recht, mits hij voldoet aan de conditio sine qua non: een uitgesproken redactionele aanleg.

Wilt u zo vriendelijk zijn uw sollicitatieschrijven te richten aan Mr. R. H. Samsom, gedelegeerd commissaris van het redactie bureau Doelmatig Bedrijfsbeheer N.V., Hooistraat 7, Den Haag.

loop van de rente te verklaren met behulp van de zgn. liquiditeitsquote, zijnde de verhouding tussen de totale liquiditeitsmassa en het nationaal inkomen. Deze liquiditeitsquote beliep op het eind van het vorig jaar $42\frac{1}{2}$ pCt. bij een rentestand van 5,3 pCt. Om de liquiditeitsquote in 1965 op dat peil te handhaven zou op grond van de geraamde toeneming van het nationaal inkomen een liquiditeitscreatie van rond f. 2 mrd. moeten plaatsvinden. Bij een voortzetting van het huidige monetaire beleid zal naar de mening van het Centraal Planbureau een binnenlandse creatie van liquiditeiten mogelijk zijn tot een bedrag van f. 1 mrd. De resterende creatie van liquiditeiten tot een

bedrag van eveneens f. 1 mrd. zou dan moeten worden gerealiseerd door kapitaalvoer. In het Centraal Economisch Plan 1965 stelde het Centraal Planbureau dat een zodanige kapitaalvoer niet onmogelijk zou zijn.

Zo langzamerhand ontstaat de neiging om een vraagteken te zetten bij deze laatste uitspraak. Als thans in vele landen sprake is van een verkrapping op de kapitaalmarkt, dan is het zeer wel denkbaar, dat de kapitaalvoer in Nederland in 1965 minder zal belopen dan het Centraal Planbureau indertijd voor mogelijk hield. Een daling van de liquiditeitsquote en een stijging van de rentestand zouden dan volkomen in het beeld passen.

VOORANSTAAND ADVIESBUREAU in het centrum des lands wenst over te gaan tot aanstelling van een

MARKETING DIRECTOR

Hij heeft, ondersteund door zijn afdeling, intern zowel als extern een adviserende taak ten aanzien van marketing-problemen in de meest uitgebreide zin. Zijn adviezen zullen steeds betrekking hebben op verkoopbevorderende activiteiten, in het bijzonder publiciteitscampagnes. Aan zijn adviezen gaan marktonderzoeken van wisselende duur en omvang vooraf. Het is dan ook noodzakelijk dat kandidaten voor deze functie een economische opleiding op universitair niveau voltooid hebben en over een ruime ervaring op het onderhavige terrein beschikken. Leeftijd 30-40 jaar. Aanvangssalaris tussen f 35.000,- - f 40.000,- per jaar.

Met de hand geschreven sollicitatiebrieven met informatie over opleiding, praktijk en leeftijd en vergezeld van een recente pasfoto voor 26 juli a.s. aan het bureau van dit blad onder nummer E.-S.B. 28-1.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1964	H. & L.	2 juli 1965	9 juli 1965		30 dec. 1964		2 juli 1965	9 juli 1965
Algemeen	405	410 — 357	371	369	Amsterdam-Rotterdam Bank...	f. 66,10		f. 62,50	f. 62,90
Internationale concerns	568	583 — 505	528	523	Nationale Nederlanden, c.....	784		620	610
Industrie	355	371 — 320	330	330	Robeco	f. 224,40		f. 217	f. 217
Scheepvaart	146	155 — 136	141	141	New York.				
Banken en verzekering	236	243 — 187	200	202	Dow Jones Industrials.....	874		875	879
Handel enz.	170	180 — 162	167	167	Rentestand.				
Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.					Langlopende staatsobligaties b)	5,17		5,54	5,59
Aandelenkoersen a).					Aandelen: internationalen b) ..	3,4		3,9	
Koninklijke Petroleum	f. 158,20		f. 137,90	f. 139,40	lokalen b) ..	3,3		4,0	
Philips G.B.	f. 145		f. 128,50	f. 125,70	Disconto driemaands schatkist- papier	37/10		4 1/8	4 1/8
Unilever	f. 141,80		f. 139,50	f. 136,50					
A.K.U.	454 3/4		459 1/2	458 1/2	a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.				
Expl. Mij. Scheveningen.....	220		217	210 1/2	b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.				
Hoogovens, n.r.c.	541		502	496					
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.....	911 1/2		848	855					

STAAT DER NEDERLANDEN

5 3/4 pct. LENING 1965

uitgegeven krachtens de Leningwet 1964 (Stb. nr. 185)

GROOT f. 200.000.000

Het recht wordt voorbehouden dit bedrag te verhogen tot ten hoogste f300000000

KOERS VAN UITGIFTE 98 1/2 %

Schuldbewijzen aan toonder groot nominaal f.1000 en f.100. Schuldregisterinschrijvingen groot ten minste f. 100.000.

Looptijd ten hoogste 25 jaren

Delging in 20 gelijke jaarlijkse termijnen; eerste aflossing op 1 augustus 1971. Vervroegde gedeeltelijke of algehele delging de eerste tien jaren niet toegestaan.

Jaarcoupons per 1 augustus

INSCHRIJVING

op 15 juli 1965 van 9 — 16 uur

bij het Agentschap van het Ministerie van Financiën te Amsterdam, uitsluitend door bemiddeling van de leden van de Vereniging voor den Effectenhandel te Amsterdam, de Vereniging van Effectenhandelaren te Rotterdam of van de Bond voor den Geld- en Effectenhandel in de Provincie te 's-Gravenhage.

Aanvragen tot inschrijving moeten zo tijdig worden opgegeven, dat zij door de Bank of Commissionair op de inschrijvingsdag vóór 16 uur kunnen worden ingediend bij het Agentschap.

STORTING

op 2 augustus 1965 vóór 12.30 uur

bij de Nederlandsche Bank te Amsterdam.

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiterwaard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam

De Stichting voor de Ontwikkeling van Machinale Landbouw in Suriname zoekt ter versterking van de directievoering voor haar rijstbedrijf te Wageningen/Suriname op korte termijn

1. Een onderdirecteur voor financiële-, economische- en sociale zaken
2. Een onderdirecteur voor de produktie

Beide functionarissen zullen in nauwe samenwerking met de directeur mede leiding geven aan het bedrijf ter grootte van 7000 ha, met 800 werknemers en de gemeenschap Wageningen met 3000 zielen.

Zij dienen, naast een voldoende ervaring en vakkennis, te beschikken over zodanige leidinggevende kwaliteiten, dat zij hun taak zelfstandig kunnen verrich-

ten. Een goede omgang met personeel en sociale belangstelling is noodzakelijk.

Voor de ad 1 bedoelde functionaris wordt gedacht aan een economisch doctorandus met ervaring in personele- en sociale aangelegenheden; voor de ad 2 bedoelde functionaris aan een landbouwkundig ingenieur. Beiden gehuwd en in de leeftijd van 30 tot 45 jaar.

Aanstelling geschiedt op de volgende voorwaarden:

Contract voor onbepaalde tijd met een oorzegtermijn van drie maanden. Salaris van Sf 18.000,- tot Sf 21.600,-, aanstelling boven het minimum is afhankelijk van ervaring. Pensioenverzekering ten laste van de Stichting op basis van 18% van het salaris. Nederlands verlof gedurende 3 maanden per 3 jaar met behoud

van het Surinaamse salaris gedurende het verlof, de heen- en terugreis voor rekening van de Stichting.

Vergoeding voor de uitrustingskosten bij eerste uitzending Sf 3.000,-. Vrije medische verzorging. Huisvesting tegen een huur van maximaal Sf 125,- per maand.

Voor diegenen, die een dezer functies ambiëren maar thans in Nederlandse overheidsdienst zijn, kan bemiddeling worden verleend teneinde detachering te bewerkstelligen.

Gegadigden worden verzocht hun sollicitatie te richten aan de Voorzitter van de Raad van Commissarissen van de Stichting voor de Ontwikkeling van Machinale Landbouw in Suriname, Koninginnegracht 66, den Haag.

ADVERTEREN

kost geld

★

NIET adverteren

kost veel

meer geld

!

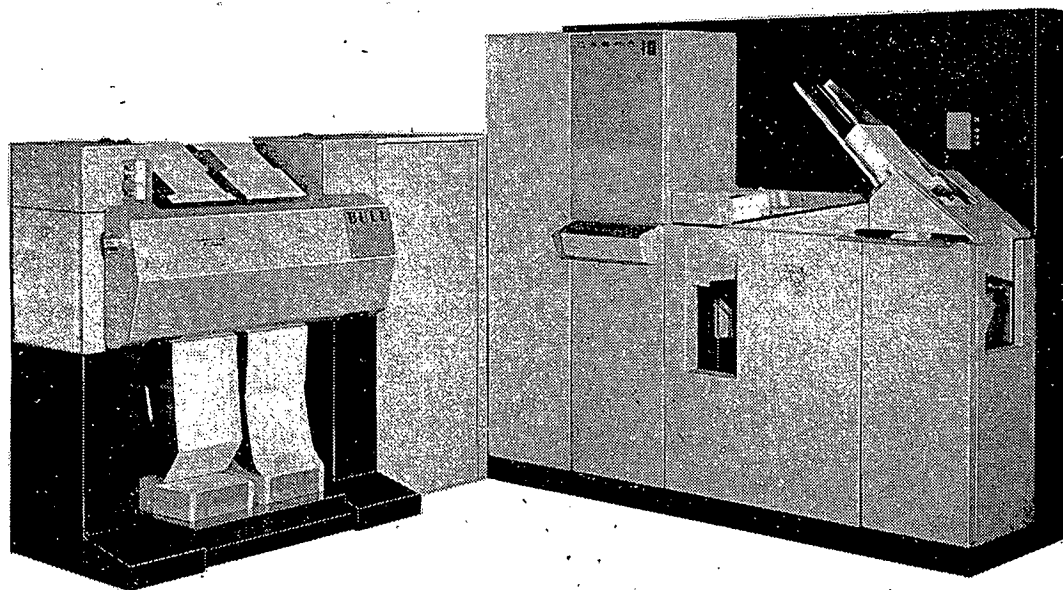
***Maak gebruik van
de rubriek***

VACATURES

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend; begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

BULL GAMMA 10 COMPACT de complete computer voor alle middelgrote bedrijven

- bijzonder kleine opstellingsruimte
- ogenblikkelijk te installeren en in gebruik te nemen (geen air-conditioning)
- alle bewerkingsfasen - lezen, ponsen, rekenen en schrijven - hebben gelijktijdig plaats en zijn gecontroleerd
- volledig geregistreerd programma (geen schakelborden)
- kortste en eenvoudigste instructies ter wereld
- optimale verhouding kosten/prestaties (kosten verwerking loonadministratie bijv. circa 1/3 van vroeger)
- programma's en papier snel en eenvoudig te verwisselen
- gelijktijdig afdrucken in normaal en C.M.C. 7-schrift
- mogelijkheid koppeling documentenlezer voor formulieren met C.M.C. 7-schrift
- desgewenst ponsbandinvoer
- mogelijkheid bijponsen in oorspronkelijke kaarten.

BULL

GENERAL **ELECTRIC**

BULL NEDERLAND.
Vliegtuigstraat 26, Amsterdam-W.,
tel. (020) 15 89 55

* GENERAL ELECTRIC IS EEN DOOR GENERAL ELECTRIC COMPANY USA GEDEPONEERD HANDELSMERK

De Directie van

METAALBUIZENFABRIEK "EXCELSIOR" N.V.

gevestigd te Oosterhout (N.B.), zoekt voor het tot het concern
behorende bedrijf de

N.V. DOETINCHEMSCHE IJZERGIETERIJ

te Doetinchem een

B E D R I J F S D I R E C T E U R

In zijn handen ligt de dagelijkse algemene leiding van het bedrijf in de meest uitgebreide zin van het woord. Speciaal ten aanzien van de commerciële activiteiten zal geregeld overleg met de concerndirectie noodzakelijk zijn. Sollicitaties worden ingewacht van kandidaten wier opleiding, ervaring en huidige positie het verantwoord maken aan hen te denken voor de vervulling van de onderhavige, hoge eisen stellende topfunctie. Een opleiding op universitair niveau of een dienovereenkomstig ontwikkelingspeil is gewenst. Bekendheid met het ijzergieterij-bedrijf geeft voorkeur doch is niet beslist vereist, omdat vanuit de concerndirectie krachtige steun kan worden gegeven en een ruime inwerktijd mogelijk is. De honorering is opgebouwd uit salaris en gratificatie, de laatste in relatie tot de bedrijfsresultaten. Voor passende woning kan eventueel worden gezorgd. Leeftijd boven 35 jaar.

Met de hand geschreven sollicitatiebrieven vergezeld van een recente pasfoto voor 26 juli a.s. te richten aan de Nederlandse Stichting voor Psychotechniek, Wittevrouwenkade 6, Utrecht, onder nummer ESB 22296.

Bij de Algemene Bank Nederland bestaat een opleiding voor

ACADEMICI

(economen en juristen)

die na een periode van praktische en theoretische vorming een verantwoordelijke plaats in de bank kunnen gaan bezetten.

DIE verantwoordelijke plaatsen kunnen liggen op gespecialiseerd terrein (juridische zaken, economische studiedienst, effectenbedrijf) maar ook kan de opleiding een begin vormen van een algemene carrière in de bank, beginnend bijvoorbeeld met een procuratiehouderschap op een middelgroot kantoor met de mogelijkheid daarna een eigen kantoor te beheren.

HET spreekt vanzelf dat intelligentie van belang is, maar in het bankbedrijf met zijn vele en veelzijdige menselijke contacten, zowel intern als extern, zijn karaktereigenschappen, gezond verstand en commerciële zin minstens even belangrijk.

DE fusie, waaruit de Algemene Bank Nederland is ontstaan heeft de mogelijkheden niet beperkt. Integendeel; weliswaar werden

hier en daar kantoren of afdelingen samengevoegd, maar door de uitbreiding van de zaken, door het toenemen van de buitenlandse contacten en de noodzaak in de komende jaren vele te pensioneren functionarissen te vervangen wordt dit ruimschoots gecompenseerd.

WANNEER u meent dat u in dit veelzijdig bedrijf zou passen, of ook wanneer u met het oog op uw toekomstplannen eens een nader gesprek over de mogelijkheden zoudt willen hebben, stelt u zich dan in verbinding met Mr. A. H. J. Nord, afdeling Personeelzaken van de Algemene Bank Nederland, Vijzelstraat 20 te Amsterdam. Telefoon 213344, toestel 546.

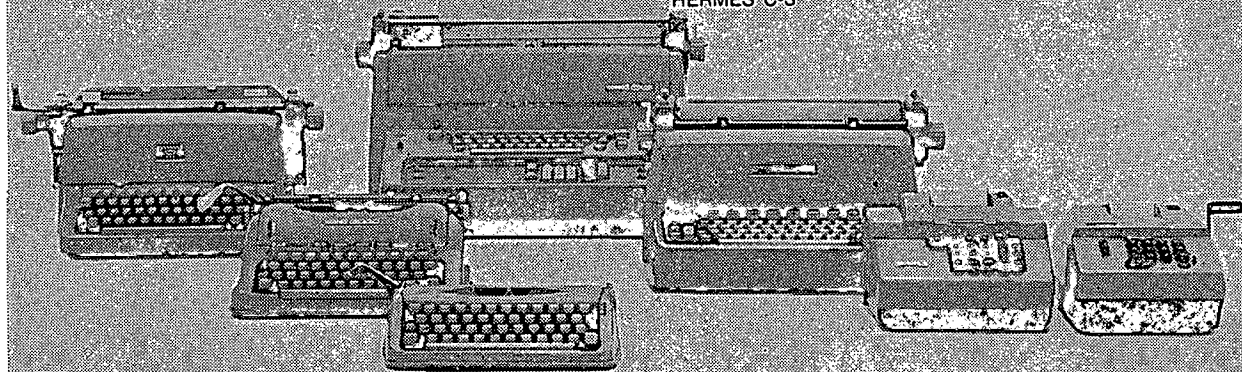
Algemene Bank Nederland

(Nederlandsche Handel-Maatschappij — De Twentsche Bank)

SCHRIJFMACHINES
 HERMES BABY
 HERMES MEDIA 3
 HERMES 3000
 HERMES STANDARD 9
 HERMES AMBASSADOR
 HERMES AMBASSADOR ELECTRIC

TELMACHINES
 HERMES 108
 HERMES 208
 HERMES 160
 HERMES 162
 HERMES 164

BOEKHOUDMACHINES
 HERMES C-3

Een kleine 3 miljoen machines geleden begon Hermes met zijn eerste. Nu omvat het leveringsprogram: schrijfmachines, telmachines, rekenmachines, boekhoudmachines. Ingespeeld op de efficiency van vandaag. Neemt U bijvoorbeeld de tekstschrijvende boekhoudmachine Hermes C-3, de voornaamste elektrische in de administratieve sector. Typische machine met teamgeest: twee toetsenborden, alpha-numerieke werking, dus volledige tekst én volslagen rekencapaciteit. Met zijn vele mogelijkheden aan saldeer- en telwerkcombinaties een goede investering in de toekomst van Uw bedrijf. Of de nieuwste Hermes-telg, de Standaard 9. Ideale "grote" schrijfmachine. Zuiver schrift, unieke steno-ruimte. Snel, stabiel, vrijwel geruisloos. 't Is àl precisie wat de toets slaat. Welke Hermes U neemt, elke Hermes geeft het maximum op de plaats waar hij thuishoort.

HERMES

PRODUCT VAN PAILLARD S.A. ZWITSERLAND / VOOR NEDERLAND: HERMES KANTOORMACHINES IMPORT N.V. SCHIEDAMSEVEST 99/101 ROTTERDAM

